

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Кафедра української літератури

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ МОТИВНО-
ОБРАЗНИХ ПАРАМЕТРІВ У ПОЕЗІЇ ШІСТДЕСЯТНИКІВ**

Здобувача 2 курсу, групи МУУ
Ступеня вищої освіти магістра
Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
Спеціальності 014 Середня освіта
Предметної спеціальності 014.01 Середня освіта
(Українська мова і література)
Освітньо-професійної програми
Середня освіта. Українська мова і література,
англійська мова

Мартинюк Мирослави Леонідівни

Науковий керівник: канд. філол. наук,
доц. Крупка В. П.

Розширена шкала _____

Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Голова екзаменаційної комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени Екзаменаційної комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____
(підпис) (ініціали, прізвище)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВНО- ОБРАЗНИХ ПАРАМЕТРІВ У ПОЕЗІЇ ШІСТДЕСЯТНИКІВ.....	6
1.2 Літературне шістдесятництво як історико-культурний феномен.....	6
1.2 Змістові характеристики поезії літературного шістдесятництва	12
1.3 Рецепція мотивно-образних параметрів поезій шістдесятників у сучасному літературознавстві.....	23
РОЗДІЛ II. ХУДОЖНЯ КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В ПОЕЗІЇ ШІСТДЕСЯТНИКІВ	28
2.1 Селянин і його буттєві виміри в естетиці покоління	28
2.2 Митець і мистецтво в поезії шістдесятників	53
2.3 Поезія шістдесятників як репрезентація образу людини на тлі історії	60
РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ШІСТДЕСЯТНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	67
3.1 Методичні рекомендації щодо роботи над образом матері на уроках української літератури	67
3.2 Нестандартні форми роботи під час вивчення поезії «Лебеді материнства» Василя Симоненка	72
3.3 Специфіка роботи з медіаосвітнім компонентом у літературній освіті школярів (на матеріалі творчості шістдесятників).....	76
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89

ВСТУП

Актуальність роботи. У 1960-х роках відбувся перегляд морально-етичних цінностей у житті суспільства та літературі, загострилося питання правди та історичної пам'яті. Тому явище шістдесятництва органічно виступило культурно-ідеологічною, національно-політичною опозицією тоталітарній системі.

Безсумнівним є те, що літературне шістдесятництво прониклося вірою в оновлення суспільства, торжеством свободи і демократії, володіло високим рівнем освіти, художнім смаком і надзвичайним талантом, а передусім – національною свідомістю, щиро прагнуло до нового. Шістдесятники своєю творчою діяльністю зуміли зробити прорив у системі радянської культури, розпочавши нову епоху українського національного відродження, яке знайшло своє відображення у філософії української національної ідеї та літературі.

Поезотворчість шістдесятників сповнена строкатістю авторської образності, що віддзеркалює реальність не тільки об'єктивну, а й суб'єктивну – духовний світ самих поетів, який виявляє власне оцінне ставлення до світу. Відтак в ідейно-естетичній парадигмі лірики шістдесятників особливе місце займають мотиви й образи, зокрема образ людини, що виявляється в різних вимірах екзистенції.

Проте специфіка реалізації образів чи мотивів обумовлена інтенціями письменника, жанром написаного твору, епохою, у якій творить митець. Тому образна палітра поетичної творчості шістдесятників є об'єктом досліджень багатьох літературознавців, але вважаємо, що саме художнє осмислення людини як репрезентанта мотивно-образних параметрів все ж таки залишається поза увагою науковців, що і зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Метою роботи є дослідження специфіки художньої реалізації мотивно-образних параметрів у поезії шістдесятників.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

– розкрити сутність літературного шістдесятництва як історико-культурного феномена;

- означити змістові параметри поезії літературного шістдесятництва;
- охарактеризувати рецепцію мотивно-образних параметрів поезій шістдесятників в сучасному літературознавстві;
- висвітлити різноаспектний образ людини як домінуючий у поезії Бориса Олійника, Івана Драча, Василя Симоненка та інших поетів-шістдесятників;
- розробити методичні рекомендації для вивчення творчості шістдесятників на уроках української літератури в закладах загальної середньої освіти, запропонувавши інноваційні форми роботи.

Об’єкт дослідження – поезія Івана Драча, Бориса Олійника, Василя Симоненка, Ліни Костенко, Василя Стуса як найяскравіших митців слова літературного шістдесятництва.

Предметом дослідження є мотивно-образні параметри в поетичній спадщині означеного покоління.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше здійснено комплексне дослідження поетичного доробку шістдесятників з акцентованою увагою на мотивно-образних параметрах; з’ясовано специфіку образотворення та виявлено художню парадигму творчої самобутності шістдесятників; розроблено методичні рекомендації щодо мотивів та образів в поезії шістдесятників.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають літературно-критичні і методичні праці О. Бажана, А. Віннічук, А. Горнятко-Шумилович, Г. Гучко, О. Деркачової, І. Дичківської, О.Єременко, Н. Зборовської, І. Зелененької, П. Іванишина, Ю. Коваліва, В. Крупки, О. Пахльовської, С. Пилипчук, Г. Райбедюк, Л. Тарнашинської, А. Ткаченко, Го Юаньпен та інших.

Методи дослідження. У роботі знайшли застосування теоретико-критичний, культурно-історичний, герменевтичний, компаративістський і системний методи та метод рецептивної естетики.

Теоретичне значення дослідження полягає у висвітленні літературного процесу шістдесятництва, а його результати сприятимуть подальшому вивченню

й глибшому розумінню поетичної творчості представників другої половини ХХ століття в сучасному літературознавстві.

Практичне значення дослідження зумовлюється актуальністю теми кваліфікаційної роботи. Практична цінність роботи полягає в можливості використання матеріалів у лекційних курсах з історії української літератури та при написанні курсових, кваліфікаційних робіт.

Апробація результатів дослідження. Результати кваліфікаційної роботи обговорено і схвалено на засіданні кафедри української літератури факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха. Основні аспекти кваліфікаційної були апробовані на V Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Філологічні горизонти: науковий, лінгводидактичний, соціальний, національно-патріотичний вектори» (Вінниця, 2023), X Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасна лінгводидактика в Новій українській школі: проблеми, пошуки, здобутки» (Вінниця, 2024), V Всеукраїнській науково-методичній конференції «Теорія і практика професійної освіти: українська мова та українська література» (Черкаси, 2024) та на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з української мови, літератури (з методиками їх викладання), за що було нагороджено дипломом 2 ступеня.

Публікації. За матеріалами кваліфікаційної роботи опубліковано три статті. Одноосібні статті: «Культ творчої особистості у поезії Івана Драча» (Літературознавчі студії): Зб. наук. праць. Вип. 18. – Вінниця. – 2024) та «Образ матері-трудівниці в поезії Бориса Олійника» (Філологічні студії): Зб. наук. праць. Вип. 22. – Вінниця. – 2024). Та стаття у співавторстві «Специфіка роботи з медіаосвітнім компонентом у літературній освіті школярів (на матеріалі творчості шістдесятників)». *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 8.

Структура кваліфікаційної роботи зумовлена основною метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (91 позиція). Обсяг роботи – 96 сторінок, з них 87 – основного тексту.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВНО-ОБРАЗНИХ ПАРАМЕТРІВ У ПОЕЗІЇ ШІСТДЕСЯТНИКІВ

1.2 Літературне шістдесятництво як історико-культурний феномен

У середині ХХ століття зароджується нове покоління талановитих людей, опозиційних до культури та ідей тогочасної влади, орієнтованих на мистецькі, політичні та суспільні зміни в країні. Утворення плеяди митців стало бурхливою реакцією представників творчої інтелігенції на політичну та літературно-мистецьку ситуацію, що склалася, тому непокірні і сміливі, повні досвіду минулого періоду «розстріляного відродження», вони виступили проти системи та пішли на конфлікт зі сталінським режимом.

Зважаючи на часові межі, під час яких формувалось покоління митців, його представники отримали назву «шістдесятники». За літературознавчою енциклопедією Ю. Коваліва, «шістдесятники – молоде покоління митців 60-х ХХ століття, сформоване в період тимчасової «відлиги» радянського режиму, засудження сталінізму та часткової реабілітації деяких представників «розстріляного відродження». Виникнувши спочатку як культурницький рух (Клуб творчої молоді в Києві наприкінці 1959, «Пролісок» у Львові в 1961 тощо), це явище невдовзі перетворилося на опозицію владним структурам, набуло загальнонаціонального значення» [36, с. 587].

Шістдесятництво – явище загальнонаціональне, зосереджене на викритті тоталітарної системи і її антиукраїнської політики, утвердженні українства, пробудженні індивідуальної людської гідності, усвідомленні свобод і обов'язків, урівноваженні правди і краси.

Шістдесятники своєю творчістю проголошували принципи естетизму, гуманізму та антропоцентризму, обстоювали ідею свободи творчості та індивідуалізму. Митці виступали проти принципів соціалістичного реалізму, протиставляючи себе офіційному догматизмові, боролися з соціальними і класовими утисками, конденсуючи власне естетичне бачення світу у своєму творчому доробку.

Літературознавиця та безпосередня учасниця руху шістдесятництва І. Жиленко, розмірковуючи над передумовами виникнення опозиційного руху, його творчою спрямованістю, роллю в суспільно-політичному та культурному житті зауважує, що «Шістдесятництво – не течія, і тим паче – не школа. Це був рух опору інтелігенції, рух бунтарства, що об'єднував абсолютно різних – і за манерою віршування, і за жанром, і навіть за родом діяльності – людей. Але, безперечно, основою шістдесятництва був пошук нового: нових виражальних засобів і нового світогляду» [26, с. 756].

В осерді цього руху були письменники, літературні критики, перекладачі, кіномитці, композитори й театральні діячі, публіцисти й правозахисники. Проте особливим є феномен саме літературного шістдесятництва. У прозі найвизначнішими шістдесятниками були Григорій Тютюнник, Валерій Шевчук, Володимир Дрозд, Євген Гуцало. Втім, дослідники відзначають, що шістдесятництво започатковане передусім поетами: Василем Симоненком, Іваном Драчем, Василем Стусом, Миколою Вінграновським, які сміливо заявили про себе, Дмитром Павличком та Ліною Костенко, які ввійшли в літературу у 50-ті та Борисом Олійником, який розкрив можливості свого таланту на межі 60–70-х років.

Літературознавець Ю. Ковалів, аналізуючи феномен шістдесятництва, акцентує на тому, що воно знайшло своє найбільше вираження в літературі, адже саме завдяки оновленню художніх форм та посиленню неонародницьких тенденцій, які відбувались в ній, спонукали до «усвідомлення спадкоємності національних цінностей, опору на патетику романтизованого гуманізму» [36, с. 587].

На думку багатьох дослідників, усі ці зміни не мали поштовху раніше через суперечність між суспільними поглядами борців та тоталітарною радянською машиною, що методично знищувала молоде покоління за будь-який спротив. Тому шістдесятництво народжувалось як нова хвиля відродження української літератури, синтезуючи набутки 20-х років та власне бачення лібералізації культурного життя. Тут справедливою вважаємо думку

О. Пахльовської, яка стверджує, що це відбувалось завдяки трьом провідним психологічним та ідейним векторам: інтелектуалізму, елітарності та європеїзму [58].

Аналіз поглядів науковців дозволяє зробити висновок, що досить вагомий вплив на свідомість шістдесятників також мав досвід попередників – митців «Розстріляного відродження»: «інформаційний вакуум української інтелігенції (як, власне, й усієї інтелігенції тодішнього СРСР) заповнювало знайомство з творчим надбанням репрезентантів доби «Розстріляного відродження», що особливим чином вплинуло на зростання національної свідомості творчої молоді» [61, с. 12]. Тому зрозумілим є те палаюче в душах шістдесятників почуття несправедливості та відповідальності, пов'язане з історичною та культурною спадкоємністю, відбиток якого став імпульсом для боротьби з духовним і фізичним гнітом.

Та водночас молоде покоління митців, зокрема поетів та прозаїків, «спрагло вбирало свіжі ідеї, філософсько-естетичні думки, проектуючи на власне життя й творчість і, безумовно, на проблеми буття всієї нації, що спиналась (уже вкотре) з колін і прагнула, нарешті, й остаточно розірвати духовні пута» [61, с. 13].

В. Дончик, додаючи нові деталі до портрету літературного шістдесятництва, зазначає, що художня творча діяльність покоління «відрізнялася від попередніх 40-50-х років значно гострішою, глибшою проблемно-змістовою наповненістю, а ще й ініціюванням численних суто художніх жанрово-стильових новацій» [73, с. 7].

Утворюючи органічну єдність, культурно-історичною основою для творчості шістдесятників стали світова культура (особливо сучасна література й живопис 20 ст.), українська класична література, творчий набуток Розстріляного відродження та народна творчість (зокрема фольклор та міфологія).

Цей синтез помічають також дослідники творчості митців. Зокрема Г. Рейбердюк вказує на вплив екзистенціалізму: «Свідомість української творчої молоді ревно вбирала ідеї західноєвропейської екзистенціалістської філософії та

психології (А. Камю, Ж.-П. Сартр, Г. Марсель, К. Ясперс та ін.)» [61, с. 13]. Науковиця водночас підкреслює силу, з якою резонували філософські погляди представників творчих генерацій та поштовхом для чого стали: «Це була етична революція; у досвіді шістдесятників, подібно до екзистенціалістів, криваве насильство революції сприймалося як «спотворення бунту» [61, с. 25], що також засвідчує відповідність діям дисиденства творчому кредо одного з головних представників екзистенціалізму А. Камю: «Я бунтую, отже, я існую».

Мистецька думка дисидентів репрезентувала загальнолюдські ідеї, християнські пріоритети, духовний аристократизм та традицію, породжену глибокою національною свідомістю, витворюючи своєрідні естетичні межі та розширюючи проблемно-тематичну й жанрово-стильову системи вітчизняної літератури.

Відбувалась «політизація» мистецтва і літератури, адже слово набуло нової сили та стало інструментом впливу на маси. Шістдесятники «стали гідними продовжувачами традицій естетизму київських неокласиків. Насамперед ідеться про культурологічну парадигму, що засвідчує інтелектуальні обшири цього мистецького феномену» [61, с. 19]. А прагнення сміливо розвинути рух шістдесятників «невдовзі перетворилось на опозицію владним структурам і набув загальнонаціонального значення» [14, с. 178].

Також в літературно-творчому русі шістдесятників можна виокремити наступні тенденції:

- 1) передусім традиціоналізм стилю, зосередженість на пробудженні громадянської та національної свідомості;
- 2) екзистенціалізм, боротьба між людиною і системою, а також увага до трагічної історії української нації;
- 3) архетипний символізм, репрезентований спробами інтуїтивного та символічного висвітлення архетипів, що формують підтекст української культурної ідентичності;
- 4) модернізм як засіб «оновлення» естетики та стилю, що охоплює різноманітні модерні естетичні риси та творчі зразки, які існували на той час.

Вибухова поява творів нової генерації українських письменників «викликала значний резонанс у літературному середовищі: на них зреагували як літературні ровесники, так і старші побратими по перу. Тим-то дискусія, що розгорнулася довкола новаторських пошуків молодих фактично відразу після перших публікацій, була означена творчо-особистісними параметрами «батьки» і «діти», що насправді вкладалися в параметри художньо-стильових пошуків у парадигмі «традиція і новаторство». За цими умовними означеннями стояв цілий комплекс проблем – від ідейно-політичних позицій до жанрово-стильових прозрінь» [75, с. 517].

Пожвавлення літературного руху зумовило розмаїття жанрової системи «шістдесятників», зокрема поширеними жанрами були: етюди, лірична поезія, притчі, балади, поеми, рубаї, сонети, новели, історичні романи та романи у віршах, химерна проза.

Молода та смілива творча молодь, орієнтована на фундаментальні цінності людського буття, мала на меті модернізацію українського суспільства, скутого догмами соціалістичного реалізму. Їхній голос не змінили ні роки репресій, ні згодом хрущовська відлига, ні цензурні заборони, ні гіркі розчарування. Вони залишилися вірними собі – безкомпромісними, мужніми та вірними своєму слову й народу.

Першою усвідомила тимчасову свободу інтелігенція, а саме представники літературного шістдесятництва. У 1953 р. публікує дебютну збірку Д. Павличко «Любов і ненависть», а в 1957 р. – Ліна Костенко «Проміння землі». Як зазначають дослідники, саме вони є «першими речниками шістдесятників [...] автори гостро публіцистичних поезій, спрямованих проти русифікації й національного поневолення України. Вони виступали проти фальші, слейності у розкритті дійсності, відстоювали національно-культурне відродження України, утверджували національну ідентичність українців» [14, с. 180].

У 1961 р. з'являється низка кардинально нових творів: М. Вінграновський «З книги першої, ще не виданої», І. Драч «Ніж у сонці. Феєрична трагедія в двох

частинах», «Зелена радість конвалій» Є. Гуцала, публікації В. Симоненка, В. Стуса, Григора Тютюнника, Б. Олійника, Р. Іваничука та інших.

Підхопивши хвилю, обдарована молодь організувала в Києві літературні вечори, присвячені видатним діячам культури та збираючи навколо себе безліч людей. Ставили частково заборонені п'єси Миколи Куліша та вели активні дискусії на тему національної культури, її минулого, сучасного та майбутнього. Організували творчі вечори, виставки. Розвивали вже створені творчі об'єднання і формували нові, головною об'єднуючою силою для яких була величезна національна зорієнтованість. Шістдесятники сколихнули все суспільство, у якому все більше поширювалася ідея національного відродження.

Наступного, 1962р., побачили світ перші поетичні збірки М. Вінграновського («Атомні прелюди»), В. Симоненка («Тиша і грім»), І. Драча («Соняшник»), Б. Олійника («Б'ють у крицю ковалі»), книги малої прози В. Дрозда («Люблю сині зорі») та Є. Гуцала («Люди серед людей»).

В. Іванисенко вказує, що шістдесятники твердо знали, що прийшли в літературу «не для того, щоб начищати черевики більшовицькій мафії, а щоб на останньому рубежі, як оті триста юнаків під Крутами, стати на захист свого народу, його зневаженої мови й потоптаної гідності. Це було покоління, позбавлене страху» [32, с. 99]. Натомість А. Ткаченко підкреслює, що «непідробна громадянська напруга, високий художній рівень творів здобули їм широку читацьку аудиторію, їхні перші збірочки вмить зникали з полиць книгарень, окремі вірші переписувалися від руки, усні виступи у вузах, колгоспах, військових частинах, на заводах збирали силу силенну вдячних слухачів [...] Усе це сприяло зростанню інтересу до рідної мови, історії, культури» [78, с. 9].

Проаналізувавши творчість шістдесятників, зокрема представників літературного шістдесятництва, зазначаємо, що їх творчість у свій час була реакцією на цензуру та комуністичну тоталітарну ідеологію. Вони сформувалися в той час, коли в підрадянській Україні відбувалося стрімке знищення культури

в безпрецедентних масштабах й насаджування натомість примітивної, наскрізь політизованої «пролетарської культури».

Радянська влада намагалася придушити, цензурувати та підштовхнути новий літературний рух до тоталітаризму. Проте шістдесятники проявили себе як непохитні у власних поглядах, як ті, що відмовились прийняти правила гри, продиктовані «згори», а події 1960-х років породили культурницькі, а часом і політичні рухи. Митці намагалися вийти за межі дозволеного, оновити літературу.

Творчість письменників-шістдесятників стала на певний час трибуною, з якої письменники могли донести власне бачення майбутнього розвитку України. Виникнення українського літературного шістдесятництва як культурної опозиції влади доби «відлиги» стала наслідком згортання лібералізаційних процесів в країні.

Тому сам період шістдесятництва – час оновлення літературного дискурсу, період творчості нової, зокрема літературної генерації 50–60-х років, філософський, національний та культурний феномен, що залишив після себе незгасимий слід в українській історії.

1.2 Змістові характеристики поезії літературного шістдесятництва

Шістдесятництво – один із найбільш плідних періодів історії української літератури. Цей період став часом розквіту та відлиги не лише в політичному житті суспільства, а й у мистецтві. Вражає різноманітність епічних і ліричних жанрів, якими наповнювали митці тогочасну літературу. Також з новими обличчями в українську літературу приходили й нові мотиви, табуйовані для тогочасного заангажованого суспільства.

У своїх поезіях шістдесятники зверталися до усіх тих тем, які здавна хвилювали митців і ставали основою для будь-якої поетичної творчості. Серед них любов до Батьківщини та природи, філософські роздуми над призначенням людини, возвеличення вірного і ніжного почуття кохання. До якої б теми не зверталися майстри слова, вони вносили до неї власний авторський стиль,

власний світогляд, оригінальну образність та індивідуально-авторський мовосвіт.

Новаторство митців-шістдесятників визначалося насамперед поліфонізмом, систематичним утвердженням художньо-естетичних принципів, діалогічністю, розмаїттям стилів та багатством форм. З цього приводу досить влучно висловився Ю. Ковалів, зазначивши, що у творах шістдесятників «не було ні стильової, ні ідейної однотайності. Деякі представники сподівалися на оживлення «соцреалізму», поділяли комуністичні догми, інші – звільнилися від їх впливу, знаходячи художні цінності на іманентній основі мистецтва, несумісній з імітат-літературою» [36, с. 587].

Шістдесятники виступають глибокодумними національними мислителями з широко розгалуженою національною проблематикою та мотивними параметрами. Основні теми й мотиви у їхній творчості визначаються актуальністю, ідейно-тематичними, естетичними пошуками майстрів слова. Зокрема науковці виділяють такі основні світоглядні ідеї шістдесятників, що визначили лейтмотиви їхньої творчості: національно-патріотичну (національно-романтичну) ідею, гуманістичну та культурницьку [29].

Поети стали справжніми лицарями в боротьбі за благо України, сміливо порушували звичні критерії художнього, виявляли особливе ставлення до національної історії та фольклору. Так, послідовно національно-патріотичний мотив увиразнює мотив любові до України, що звучить у переважній більшості творів письменників.

Справжня любов до батьківщини, чуттєва й трепетна, є одним із найважливіших аспектів етичної та естетичної позиції шістдесятників. «Попри яскраво виявлені риси індивідуальної мистецької манери кожного з шістдесятників, спільним для них було ненастанне прагнення прислужитися своєму народові, розкріпачити людський дух, відкрити нові сторінки в історії національної культури. Це був патріотизм не як сентимент чи гасло, а «як робота, як дихання» (І. Франко)», – слушно зауважує Г. Райбедюк [61, с. 25].

Хоч патріотичний мотив є спільним для митців, проте водночас у художніх візіях письменників є й особливі для його вираження засоби. Крізь ліричні сюжети поезій дисидентів проходить образ України, що став центром художньо-аксіологічної культури шістдесятників. Вони зосереджували свої твори на проблемах державотворення, проголошуючи ідею непереможності та нездоланності українського народу.

Зокрема яскраве вираження цього мотиву знаходимо в патріотичній ліриці М. Вінграновського:

Ми тут. Ми є. Ми – всі. Ми – гурт.

Єднаймося! Ми той є ґрунт

Подій майбутніх, вирішальних [8, с. 191].

Іманентний патріотичний мотив проходить крізь рядки поезій та репрезентований у надзвичайно широкому діапазоні ліричних модифікацій. Національні маркери в текстах митців найяскравіше виявляються в домінантних концептах, що функціонують як інтелектуальні та смислові центри авторського тексту. Так, науковці підкреслюють, що «національна тема в її широкому тематичному спектрі визначила емотивно-ментальну основу поезії більшості шістдесятників, її семантику й тональність, формувала значущі структурно-функціональні рівні художнього тексту, його індивідуальні моделі. У цьому переконує всепроникність національного духу в ліриці означеного кола митців, її висока патріотична напруга, артистична трансформація народнопоетичного генетичного коду» [61, с. 16].

Патріотичній ліриці шістдесятників притаманна іронія, гостра сатира на тогочасний політичний лад, відстоювання інтересів українців, звернення до трагічної долі народу, адже «усі шістдесятники були національно свідомими людьми: вони бачили Україну не радянською, а вільною і незалежною. Кожен з них виривався за межі радянських стандартів і говорив вільно і не за правилами. Творчість як самовіддане служіння, самопосвята стали альтернативою до радянського лицемірства» [63, с. 2].

Одним із патріотичних гімнів шістдесятництва можна з упевненістю назвати поезію «Лебеді материнства» В. Симоненка. Вірш зі збірки «Земне тяжіння» (1964) став легендою та неофіційним гімном всієї глибоко патріотичної молоді нашої держави. Симоненко поєднує такі образи-концепти як «мати» і «Батьківщина», засвідчуючи патріотичний характер поезії. Утверджуючи глибоку істину, поет промовляє:

*Можеш вибирати друзів і дружину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.
Можна вибрати друга і по духу брата,
Та не можна рідну матір вибирати [69, с. 90].*

Громадянська позиція вимагала від митців цієї доби не пасивного споглядання дійсності, а активного пошуку. Та й самі шістдесятники ніколи не були байдужими до історичної долі України, до її трагічного минулого й не менш трагічного сьогодення. Вічними цінностями для поетів була Україна і її народ. Один із дисидентів, Василь Стус, свою творчість і героїчний подвиг присвячує саме їм:

*Народе мій, до тебе я ще верну,
і в смерті обернуся до життя
своїм стражденим і незлим обличчям,
як син, тобі доземно поклонюсь
і чесно гляну в чесні твої вічі,
і чесними сльозами обіллюсь [5].*

Поетичне покоління шістдесятників формувало «правдивий погляд на українську історію, виявило такі національні недуги, як нігілізм, яничарство, добровільне рабство, меншовартість тощо. Нерідко їх вірші звучать як «трагічний діагноз» (М. Слабошпицький) українства» [61, с. 18]. На підтвердження цієї думки наведемо рядки поезії Л. Костенко: «Ми – спадкоємці спадків розграбованих. // Ми – власники сплюндрованих святинь». У свою чергу В. Симоненко пише про невмирущість та міць українського народу:

Народ мій є,

народ мій завжди буде!

Ніхто не перекреслить мій народ [69, с. 41], а І. Драч ставить наболіле питання: *«Коли ж ми збудемось в народ?»* [21, с. 28].

Літературне шістдесятництво зробило патріотичний мотив зброєю у своїх руках, позначаючи історіософічною проблематикою майже усі тогочасні опозиційні тексти. Як стверджує Д. Дроздовський, «віра в людину й любов до людини втілюється насамперед у палкій та щирій любові до України і вірі в непоборну силу її народу. Активний патріотизм – одна з головних підвалин світогляду генерації» [24, с. 84]. Народ, зосереджений на своєму дусі – рідній мові, оберезі своєї ідентичності – історичній пам'яті – є незаперечною цінністю для шістдесятників і виявом глибокої національної свідомості та міці національного духу.

Людина і природа – дві складні системи, які взаємопроникають і збагачують одна одну, розвиваються одночасно, але не завжди гармонійно. Людина здавна вважала, що походить зі світу природи. Тому шістдесятники також не оминули цієї теми, адже, як зазначає Н. Криловець, «для слов'янського менталітету природа – це і праоснова (материнсько-родинний початок), і дзеркало людської душі, в якому відбиваються людські драми. Вона вплинула на формування світогляду українського народу, його духовності. Звідси одвічна закоріненість українських митців у глибину природного світу, єднання з духом природи і насага відтворювати животворну красу в шедеврах» [41, с. 229].

Природа є яскраво вираженою домінантою для оприявлення почувань та джерелом натхнення для митців усього світу. Українські майстри слова теж дали їй власну інтерпретацію, навколишній світ оживав під їхнім пером, набуваючи своєрідного філософського й естетичного змісту.

В авторській моделі світу шістдесятників спостерігаємо різноманіття репрезентації мотиву єднання людини з природою через час і простір, кольоративи та аудіальні образи ліричного твору й образні доміанти, що є проекцією світосприйняття авторів. Водночас мотив співіснує зі світом ліричних героїв – їхніми почуттями, надіями, що «оживають» від доторку до природи.

Природа в поезії є площиною, де розгортаються різноаспектні міркування автора. Основним тлом для роздумів є вечір та ранок, бо це час відпочинку, це можливість перевести подих, зануритися в особливо значимі виміри. Таке потрактування бачимо в ліриці Ліни Костенко:

*Не знаю, чи діждуся,
бо це ж не я в ці тоскні вечори!
Соснові плечі вивірка обтрусить,
стрічати весну вийдуть явори [39, с. 103]*

та Василя Симоненка:

*І скрізь мене мелодії тужливі
до забуття закликають і сну [71, с. 296];
Де забуття собі знайти я зможу,
покинуть все і назавжди заснуть,
тоді я біль у серці переможу
і віджену осінню каламуть [71, с. 142].*

Гармонійні вкраплення звуків природи, а саме: музика вітру, голосу птахів та пісня природи, як прекрасної дівчини, дещо контрастують з реальною дійсністю, переплітаючись і в такий спосіб підсилюючи магічну дію мотиву природи. Зокрема це яскраво помітно в поезіях Івана Драча:

*Сидять на лозах в сні екзотики,
Мурличуть хижо, мають запити
Рій бджіл у пазурі сцанати [6],
І в небо сиве серце пуцу –
Хай сивим жайвором зрина! [6],*

Ліни Костенко:

Лежать сніги. Я виглядаю весну.

Вона десь там, де змерзли солов'ї [39, с. 103], «Вже горлиця аврукає в бруслині» [39, с. 92], «Вже й дикі гуси в небі пролітали, // вже й лебеді кричали крізь туман» [39, с. 95], «Кує зозуля... Цілий день кує» [39, с. 95] та Василя Симоненка:

*Прийшла весна і пісню заспівала,
 Бо ясне сонце та гаї шумливі
 в душі якусь порушили струну,
 і скрізь мене мелодії тужливі
 до забуття закликають і сну [711, с. 130].*

Природа постає у творчості митців «лакмусовим папірцем», зокрема кожен період року й доби має аксіологічне навантаження і є відображенням внутрішнього стану ліричного героя. Митці вибудовували у своїх творах художній світ у якому перемагає оновлювальна сила природи.

Особливе місце у серцях та творчості кожного з шістдесятників займає любовна лірика, а з нею різноманіття мотивів: мотив втраченого та безнадійного кохання; туги за коханою людиною; невзаємності у почуттях; болю через розлуку; натхнення, породженого коханням; мотив жертвності та інші.

Кохання – одне з могутніх джерел лірики, адже це високе почуття надає сенс людському життю, виявляє кращі, подекуди несподівані, риси людської натури. Унікальність любовного мотиву полягає в художньому осмисленні почуттів, широкого спектра емоцій, що їх переживають закохані. Поетів цікавлять суперечності і труднощі взаємин людських стосунків.

У любовній ліриці шістдесятників почасти спостерігаємо еволюцію душевних переживань та «часті переходи від безпосередніх рефлексій до усвідомлення універсального сенсу любові в людському житті» [64, с. 219]. З цього погляду науковці виділяють поезії Л. Костенко, «зокрема цикл «Тихе саяво над моєю долею» (збірка «Неповторність»), у якому маємо широкий спектр почуттів – від першої закоханості («Світлий сонет»), до вибуху емоцій («Спини мене, отямся і отям»), від роздумів про людські взаємини («Осінній день березами почавсь») до філософського осягнення Любові всевишньої («Моя любове, я – перед тобою»)» [64, с. 219].

Своєрідне вираження мотиву кохання помічаємо у поезіях Василя Симоненка, творчість якого у свій час стала явищем новаторським, філософським, життєствердним. З моральним максималізмом і глибиною

поетичного слова митець намагався психологічно достовірно розкрити людські стосунки.

Прагнучи пізнати диво поєднання закоханих, пережити солодке страждання спраглої на зухвалі, непокорене почуття власної душі, поет говорить вустами свого ліричного героя:

*Я тебе не сприймаю за істину –
Небо навіть, і те рябе.
Одчайдушну, печальну, розхристану,
Голубу і безжально освистану –
І таку я люблю тебе!* [71, с. 154].

Показовим для реалізації мотиву кохання та відтворення почуттів у творчості поетів-шістдесятників є, за словами О. Єременко, «проблема взаємозв'язку емоцій та інтелекту, адже у їхніх творах питома вага осмислення переживань та раціональне начало посідають вагоме місце» [25, с. 115]. Погоджуємося, що мислення дійсно безпосередньо залежить від емоцій, а підтвердження цієї думки знаходимо у поезії М. Вінграновського:

*Цю жінку я люблю. Така моя печаль.
Така моя тривога і турбота.
У страхі скінчив ніч і в страхі день почав.
Від страху і до страху ця любовта* [8, с. 209].

Одним із найвиразніших мотивів для розгляду психологічної складової творчості шістдесятників нам видається екзистенційний мотив. Екзистенціалізм «це одна зі світоглядних систем, що акцентує увагу на індивідуальному існуванні та самовираженні особистості» [63, с. 1].

За постулатами екзистенціалізму, шлях до пізнання сенсу відкривається завдяки межовій (критичній) ситуації, в якій звичний хід життя переривається невдачами, почуттям провини, стражданнями, самотністю, тривогою, боротьбою, втратою, страхом смерті та реальною загрозою життю. Майже кожен із шістдесятників переживав у своєму житті таку межову ситуацію. Тому основними із концептуальних екзистенційних мотивів у ліриці шістдесятників

вважаємо мотив самотності, непримиренності до будь-яких антигуманних ідей чи вчинків, унікальності й неповторності особистості, людського буття та пошуків сенсу життя.

«Шістдесятники мислили своє існування як «буття до смерті», відтак постали перед необхідністю вибору ставлення до смерті. Вони збагнули, що всі земні цінності: багатство, влада, слава, кар'єра – марнота, «ловлення вітру». Спрямувавши свій погляд в майбутнє, вічне, вони перестали боятися смерті, вийшли за межі несправжнього існування, зрозуміли істинний сенс життя» [63, с. 3], – вказує Н. Романова. Один із найяскравіших представників шістдесятництва, Василь Стус, відважно дивлячись у вічі смерті та утверджуючи думку про те, що свій хрест, який би він не був, потрібно нести з гідністю, промовляв:

*Як добре те, що смерті не боюсь я
і не питаю, чи тяжкий мій хрест...
Що жив-любив і не набрався скверни,
ненависті, прокльону, каяття [5].*

Влучно зауважує Л. Тарнашинська, яка вважає, що «однією з найсуттєвіших проблем, які винесло на поверхню шістдесятництво, є проблема внутрішньої свободи» [75, с. 577], що є надзвичайно важливою складковою світоглядом митців. Тому поезії дисидентів поєднують мотиви загальнолюдського та філософського плану, а екзистенційна філософська думка має вагомий вплив на українську літературу, зокрема тогочасну лірику.

З екзистенційного мотиву випливає ще один, не менш суттєвий, мотив митця й мистецтва та мотив зв'язку творчої особистості з суспільством, адже творчу діяльність шістдесятників великою мірою визначають роздуми про суспільне призначення поезії.

Зазираючи до оригінального поетичного світу представника шістдесятників Івана Драча, то впевнимися, наскільки шанобливо ставиться письменник до теми творця і мистецтва. Особливого вираження набуває саморефлексія поета в тих творах, у яких він безпосередньо проникає в невидимі

пласти власного таланту. Зокрема це поезії «Балада про соняшник», «Перо», «Балада про пера», «Балада про загублені слова», «Вірші не потрібні нікому...», «Останній читач», «Сповідь вірша».

Мотив утверджує ідею неповторності кожної живої істоти, її індивідуальності. Особливо це помітно в ліриці одного з наймолодших і найхоробріших шістдесятників – Василя Симоненка, який багато розмірковує про призначення людини, сенс життя.

Роздуми про життя, природу людської душі і разом з тим відгомін мотиву місця митця в суспільстві – у рядках:

*І на стежках, порослих будяками,
Що обминали зморені діди,
Я залишу мужицькими ногами
Хай не глибокі, та чіткі сліди [71, с. 76].*

Важливе місце в ліриці шістдесятництва займають біблійні мотиви. Митці по-новому інтерпретують уставлені біблійні образи та сюжети. Зокрема, Б. Олійник у циклі поезій «Таємна вечеря» порушує питання внутрішніх страждань Ісуса Христа, його місії, любов до людства та каяття. В. Симоненко, дотримуючись традиційного трактування образу Юди, у поезії «Помилка» стверджує, що кожна людина може помилитись. Помилвся навіть сам Ісус у виборі своїх апостолів:

*Помилялись не тільки люди,
Помилялись навіть святі.
Згадайте: Ісус від Іуди
Мав останній цілунок в житті.
Ми не святі, не боги, а значить,
Не варто втішати себе дарма [71, с. 98].*

У І. Драча, за словами дослідників, відбувається трансформація біблійної символіки: «людський син уподібнюється на Божого Сина, розп'ятого на хресті за людські гріхи. Біблійний час, час вічності стає часом теперішнім, відтінюючи сьогоденні події. Поет переосмислює біблійні мотиви («атомні цвяхи»),

«огненний хрест»), адаптує християнську міфологію в часовому просторі другої половини 20 ст. і змальовує картину загибелі сина, яка переростає в опис страти Христа. У руки новітнього Христа забито «атомні цвяхи». Але це уже сьогоднішня страта сина людського, ліквідатора чорнобильської пожежі, в огненному колі хреста, допомогти якому ніхто не може, навіть батьківська любов» [77, с. 291].

*Той огненний хрест, а на ньому і в нім
Палає мій син у кільці вогнянім,
Бо атомні цвяхи засаджено в руки,
Бо губи горять од пекельної муки... [71, с. 99].*

На протипагу сучасникам, у поезіях В. Стуса біблійні мотиви набувають суто національних рис, зокрема митець протиставляє Голготу Христа Голготі сучасників у ХХ столітті:

*Як тихо на землі! Як тихо!
І як нестерпно - без небес!
Пантрує нас за лихом лихо,
щоб і не вмер і не воскрес.
Ця Богом послана Голгота
веде у наділ, не до гір [5].*

Шістдесятники вважали, що митець не має бути залежним від влади, відтак дисиденти не дотримувалися суспільних догм того часу, відмовлялися від співпраці з владою та кожною дією підтверджували свою непокору.

Тому одними з провідних мотивів у творчості представників творчої непокірної молоді було утвердження свободи особистості в усіх її проявах; осмислення історії нашого народу, єднання людини з природою, філософічність буття, тема поета і поезії, тема кохання, тема творчої праці і місце митця в суспільстві. Шістдесятники багато розмірковують над призначенням людини, над її місцією у цьому житті, над сенсом життя. Ці мотиви знаходять своє вираження в багатьох творах поетів, що є невід'ємною складовою художнього світу шістдесятників.

1.3 Рецепція мотивно-образних параметрів поезій шістдесятників у сучасному літературознавстві

Творчість шістдесятників вирізнялася на тлі тогочасного мистецького життя, тому цілком закономірно стала предметом літературознавчих студій та критичних розвідок як в Україні, так і за кордоном. Акцентуємо увагу на тому, що саме мотивно-образна палітра поетичної творчості шістдесятників була об'єктом досліджень багатьох літературознавців.

Також варто відзначити, що літературознавчих досліджень, присвячених поезії шістдесятників, існує досить багато. Проте переважна їх частина зосереджена на вивченні ідіостилю та смислового наповнення окремих митців або невеликої групи поетів, залишаючи поза увагою комплексний аналіз мотивно-образних характеристик, притаманних шістдесятництву як поколінню.

Тому зазначаємо, що звернулися до тих праць, які вважаємо найбільш репрезентативними, оскільки вони стосуються саме творчості тих митців, чия поезія була об'єктом нашого дослідження. Це дозволило чітко окреслити коло аналізу і зосередитися на конкретних аспектах рецепції мотивно-образних параметрів, які є ключовими для розуміння шістдесятництва в сучасному літературознавчому контексті. Водночас слід зауважити, що вибрані праці становлять лише частину літературознавчого дослідницького корпусу, присвяченого цій темі, однак їх змістове наповнення дозволяє охопити всі важливі аспекти питання.

Значним внеском у вивчення творчості поетів шістдесятників є матеріали ґрунтовної праці Г. Райбедюк «Вивчення творчості українських поетів-дисидентів: навчально-методичний посібник», де розглядаються різноманітні аспекти творчості шістдесятників, зокрема аспекти поетики, літературний та історичний контексти. Також науковиця у цій праці вдається до конкретики, розглядаючи образ матері – представниці селянства в ліриці дисидентів. Не

залишаються непоміченими і сторінки біографії митців, де вбачаємо основу для появи у ліриці митців різного роду образів та мотивів.

Г. Райбедюк вважає, що «національний імператив авторського тексту кожного із шістдесятників структурований багатьма спільними ознаками: сформованістю образної системи переважно підставовими цінностями народу (мати, рідна земля, хліб); превалюванням у тематичному спектрі патріотичної проблематики», що говорить про виразне акцентування шістдесятниками на потребі «національної гармонії. Сюжетну канву більшості їхніх віршів визначила злитість ліричного героя з рідною землею» [61, с. 27].

Т. Чумак у розвідці «Творча спадщина Бориса Олійника в національному вимірі» зазначає, що «провідними мотивами творчості Б. Олійника є єдність поколінь, філософські роздуми над проблемами сучасності в контексті історичного досвіду нашого народу і всього людства, утвердження загальнолюдських моральних цінностей, на яких духовно зростає людина», а також філософські роздуми над проблемами сучасності в контексті історичного досвіду як нашого народу, так і всього людства [84, с. 92].

Дослідженню розкриття теми присвячено статтю Н.П.Анісімової «Світоглядні й естетичні засади поетичних поколінь 60-80-х років ХХ століття», де дослідниця розглядає особливості творчості шістдесятників, серед яких і мотивно-образні характеристики, вказуючи й на новаторство: «Шістдесятники (Д. Павличко, В. Симоненко та ін.) були прихильниками публіцистичного стилю, основним нервом якого стало проголошення пріоритету колективного над особистісним, тоді як покоління 80-х запропонувало якісно інший рівень естетичного осягнення світу, внівши в поезію онтологічні мотиви, буттєвісну проблематику, загострене суб'єктивне начало, міфологізм мислення, поєднання свідомого та несвідомого, раціонального й ірраціонального» [1, с. 85].

Окремим питанням рецепції мотивів у поезіях шістдесятників присвячено статтю літературознавиці Г. Файзуллої. У розвідці «Етнокультурні мотиви у творчості українських «шістдесятників» дослідниця розглядає особливості основних світоглядно-філософських ідей та етнокультурних мотивів

українського «шістдесятництва». Файзулліна Г. вказує на те, що «з точки зору етнокультурології у творчості шістдесятників нові світоглядно-філософські ідеї та етнокультурні мотиви виявились на засадах маніфестації основних архетипових принципів української культурної ментальності» [80, с. 82]. Згідно з думкою дослідниці, основними мотивотворчими принципами є: антеїзм, софійність, дивовижність, кордоцентризм, «сонячність» та химерність [80, с. 82–84].

Також однією із особливостей лірики шістдесятників є музичність і відповідно мотивно-образна музична наповненість. Саме на цьому наголошує науковиця І. Юрова у статті «Музичні мотиви в текстах поетів-шістдесятників (на матеріалі творчості В. Стуса, І. Драча, Л. Костенко)». І. Юрова зазначає, що шістдесятники «музичну складову використовували в багатьох аспектах – і в жанровому, і в термінологічному, і в інструментальному, і в асоціативному» [88, с. 235]. Погоджуємося також з думкою про те, що «кожний із митців мав свою особисту манеру написання поетичних текстів, і способи використання названих музичних елементів, рівень їх трансформації, манера засвоєння були свої у кожного митця» [88, с. 240].

Для вітчизняної літератури є характерним багатство мотивів і різноманітність образів, які відображають як універсальні, так і специфічно національні риси. Особливої уваги заслуговує образ людини, який традиційно займає центральне місце в літературному дискурсі. Він виступає носієм національної свідомості, моральних цінностей і світоглядних орієнтирів, віддзеркалюючи взаємодію індивіда з історичною епохою, суспільством і власним внутрішнім світом. Саме антропоцентризм стає основою для глибокого аналізу поетичних творів, зокрема, в контексті мотивно-образної системи поезії шістдесятників.

Тут цікавими є наукові студії Т. Чумак, зокрема стаття «Морально-етичні орієнтири творчості Бориса Олійника», де науковиця розглядає творчість Бориса Олійника як письменника шістдесятника з погляду морально-етичних орієнтирів поетичної творчості, перш за все звернувши увагу на порушені у творах митця

проблеми життя та смерті, загальнолюдських цінностей і емпатії, щастя і свободи. Авторка звертає увагу на те, як Борис Олійник розкриває духовний світ людини, що все життя працює, віддаючи всі сили роботі. Особливо привертають увагу дослідниці слова-образи, використані Борисом Олійником для увиразнення людських образів [83].

Звертає на себе увагу дослідження Го Юаньпен «Дискурс шістдесятництва в українській літературно-художній періодиці: журнал «Дніпро». Хоч автор дисертації і присвятив працю аналізу дискурсу шістдесятництва на сторінках журналу «Дніпро» середини минулого століття, проте він також торкається актуальних для нашого дослідження тем. Зокрема зауважує, що шістдесятники «зверталися до теми дитинства, космосу, писали про науково-технічний розвиток; створили образ простої людини, трудівника чи героя-інтелектуала; сповідували культурний плюралізм; утверджували гуманізм, естетизм, інтелектуалізм; порушували питання мови й проблему внутрішньої свободи особистості; зверталися до національних традицій та звичаїв, осмислювали образ України тощо.» [87, с. 55].

До творчості шістдесятництва також звернулася Л. Кравець у праці «Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст.», наголошуючи на особливостях зображення людини у ліриці, зокрема у поезії митців дисидентів. Зокрема науковця зауважує, що «у процесі еволюції художньої свідомості й поетичного мислення митці поступово переходили від зображення людини до вираження її внутрішнього світу, осмислення його у зв'язку з природою та соціумом [...] Концепти внутрішнього світу людини, а також тіла, його частин і функцій, життя, смерті, долі постійно перебували в центрі метафоризаційних процесів української поезії ХХ ст.» [40, с. 172-173].

Щодо різноманіття образів у поезії шістдесятників, то ґрунтовною працею є стаття Г. Витрикуш «Спадкоємність літератури: Леся Українка і поети-шістдесятники», де, порівнюючи творчий доробок Лесі Українки та представників покоління шістдесятництва, авторка приділила увагу спільним

мотивам, образним структурам, а також способам художньої репрезентації національної ідентичності та соціальних і культурних трансформацій.

Відтак, авторка зазначає, що «Лесея Українка, і шістдесятники використовують традиційні образи античності» [7, с. 325]; «вічно актуальні проблеми, порушені Лесею Українкою, її філософічність, інтелектуальність, психологізм у підході до їх висвітлення у світлі національної історії, як і використання нею художніх троп і фігур, символічних картин, алюзій і ремінісценцій, стають міцним фундаментом, на якому покоління шістдесятників будує свою модель художнього бачення дійсності, відтворення реальних подій у художній формі, створює свій високохудожній світ вічних цінностей та ідеалів» [7, с. 329].

Таке зіставлення дозволяє виявити спадкоємність у формуванні мотивно-образної системи української літератури, що виявляється у зверненнях до архетипів та символіки, властивих як Лесі Українці, так і шістдесятникам. Цей аспект дослідження дає можливість глибше осмислити специфіку образного мислення поетів-шістдесятників у контексті національної літературної традиції.

Отже, висновуємо, що мотивно-образна система поезії шістдесятників стала об'єктом зацікавлень багатьох науковців, проте вважаємо, що комплексних досліджень, у яких системно проаналізовані мотивно-образні характеристики поезії шістдесятників як цілісного явища, все ще недостатньо. Це відкриває перспективи для подальших наукових розвідок, спрямованих на глибший аналіз структурних і змістових особливостей цього унікального явища української літератури, що дає простір для подальших досліджень.

РОЗДІЛ II. ХУДОЖНЯ КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В ПОЕЗІЇ ШІСТДЕСЯТНИКІВ

2.1 Селянин і його буттєві виміри в естетиці покоління

Шістдесятники є справжніми майстрами у відображенні людських настроїв і переживань, оскільки в основі їхніх світоглядних засад людинолюбство займає чільне місце. У своїй творчості вони осмислюють буття народу і людини, глибоко розкриваючи її внутрішній світ, думки і прагнення своїх предків і сучасників. Тому в поетичному доробку митців слова спостерігаємо широку палітру образів, що репрезентують зміну культу особи на культ особистості. Це образи людей трудівників, а саме: матері, батька, діда й баби, які вкорінені у свідомості українців як архетипні.

Як слушно зауважує Л. Тарнашинська, «у творчості шістдесятників людина стала суб'єктом історії, і жила, здавалося б, непохитними постулатами: усвідомлювала, іронізувала, критикувала, проклинала і любила, вміла вірити, але відмовлялася сприймати на віру; зрештою жила і не боялася. У суспільстві, що задихалося у фальші, природність цієї іронії, цієї критики, любові була безперечною мужністю. І якщо Система вимагала несвідомої покори, то митці цього періоду протиставляли їй ідею свідомого бунту» [76, с. 178].

Поети шістдесятники зображували просту людину в усій суперечності і складності тогочасних умов життя, торкаючись різних виявів людської сутності та осмислюючи образ селянина-трудівника по-новому: не з ракурсу побутографізму, а як першооснову української нації.

Хоч портрет простої людини не мав суперечити тогочасній радянській ідеології, возвеличуючи людину трудівника та утверджуючи духовний демократизм, як одну із світоглядних засад шістдесятництва, митці залишили у своєму творчому доробку незліченне багатство людських образів, діапазон душі яких вражає своєю глибиною, попри невисокий соціальний статус.

Та одним із провідних образів серед поетичної творчости шістдесятників є образ жінки-матері, як символу-архетипу – втілення всепланетарної любови та доброти, берегині та продовжувачки роду, його душі.

Відтак особливо трепетним для шістдесятника Бориса Олійника є образ матері, якій присвятив чималу частину своєї поезотворчости, витворивши його чуттєвим і ніжним, таким близьким для читача. Не залишає байдужим шире дитяче, а згодом і зріле, почуття любові і вдячності, яким автор наповнює свої вірші. Навіть сам поет писав: «...їдеться про найдорожчу людину, і якась орнаментовка вірша, вишукана форма не пасує до розмови з матір'ю, усе мусить іти відкритим тексом, чесно, чисто, ніби говориш із самим собою» [56, с. 21].

Зокрема тема любові до матері, невиліковного болю від її втрати та вірності її світлій пам'яті постає у циклі поезій Б. Олійника «Сиве сонце моє» (1978). У дев'яти поезіях бачимо ліричний образ працюючої жінки, що присвятила себе щоденній роботі, людину, для якої принципи народної моралі були незаперечним законом, тому-то й мати для ліричного героя стає носієм простих і вічних моральних істин. Водночас цей образ оповитий щемливими і лагідними почуттями до святості жінки.

Недарма деякі поезії Бориса Олійника, покладені на музику, стали популярними піснями, як-от «Пісня про матір» – чи не найвідоміша у доробку письменника з тих, що згодом стали піснями, стала чи не народною.

Поезія «Пісня про матір» глибоко лірична, від того – зворушлива. Це гімн матері-трудівниці, де автор змальовує стареньку матір, дитинство якої було важким і безрадіним, дівочтво і зрілість промайнули за важкою роботою, а старість, з її клопатами, наблизилась непомітно.

*Прибрала планету,
послала стежкам споришу,
Навчила дітей,
як на світі по совісті жити,
Зітхнула полегко –*

і тихо пішла за межу [55, с. 117], – так за поетичним зображенням життєвого шляху, Б. Олійник зобразив відхід у засвіти найріднішої людини – матері. Тихо, «навчивши дітей» того, що про людяність і совість знала сама, «тихо пішла за межу».

Родина важко переживає розлуку з жінкою – матір'ю і бабусею, красивою і сивою, «як доля», поступово усвідомлюючи невблаганність долі та масштаб утрати, хоч і згодні переробити «усю її вічну роботу», аби жінка на них «чекала завжди край воріт».

Та жінка пішла спокійно, залишаючи

всі райдуги із журавлями,

І срібло на травах,

і золото на колосках [55, с. 118], віддаючи своє тепло дітям і онукам в усій повноті, зі сном «у казках» та прибираючи своїми невтомними руками не тільки власний дім, а й усю планету та продовжуючи своє життя у нащадках, метафоризуючись, перероджуючись у «замислене поле» та залишаючи материну імперативну настанову:

«Лишайтеся щасливі», –

і стала замисленим полем,

На цілу планету,

на всі покоління й віки [55, с. 118].

Тут «замислене поле» – місце праці, де радощі й жалі простого сільського трудівника, тому мати таким чином залишає свій слід, у якому житиме вічно. Образ матері у цій поезії «символізується, виступає основним мірилом добра і зла, а також онтологічною основою існування кожної особистості» [33].

У центрі – розгорнута метафора, – «сивою ластівкою» називає свою матір ліричний герой однойменної Олійникової поезії. У художньо-семантичній площині поезії автор використовує орнітоніми, надаючи образу матері особливого звучання:

Ти від лютної зими

Затуляла нас крильми,

Прихилилася

Теплим леготом.

Задивлялася білим лебедем [55, с. 150];

Сива ластівко,

Сиве сонечко [55, с. 150].

Тут з образом матері переплітаються, порівнюючись, образи птахів: білого лебедя (символу сонця і добра, Божественного, уособлення краси і вірного, лебединого кохання), наділеного в етноментальності українців характеристикою надзвичайної чистоти і величної краси, в якій поєднуються сила і ніжність, вірність і жертвність. Ластівка ж – провісниця добрих новин, символ весни і відродження. Вважається, що там, де ластівка зів'є собі гніздо, неодмінно буде щастя.

Там, де ти колись ішла,

Тиха стежка зацвіла

Вечоровою матіолою,

Житом-долею світанковою.

Дивом-казкою,

Юним соняхом [55, с. 150], – так материн одухотворений образ «розквітає» під пером Б. Олійника. Вбачаємо тут використання одного із ключових концептів культурного коду українців – фітонімів, що мають образний, поняттєвий та символічний вплив на образотворення у цій поезії. Тому-то й запашна «вечорова» матіола, «жито-доля» (символ плодючості, достатку і злагоди в сім'ї) та «юний сонях» – символ сонця, любові до Батьківщини.

Побувають у поезії й інші чуттєві порівняння: «ти, немов зоря», «як за віями сльоза» та особливе «сиве сонечко» – джерело життя, тепла, втіхи і радості. Тому й мати, як «сиве сонце», освітлює своїм дітям шлях, ведучи у велике життя.

«Зупиніться, поети!», – вигукує устами ліричного героя Б. Олійник у поезії «Матір», витворюючи монументальний, більше того, космічний образ матері:

*Мати дуже висока,
древніша од космосу,
На плечі в неї райдуга
гнеться коромислом [55, с. 59].*

Таким піднесеним тоном розпочинається поезія, хоч незабаром дізнаємося про передумови прагнення піднести матір до космічних вершин: попри вселюдське захоплення науково-технічними здобутками сучасників, жінка чекає на Землі свого сина-космонавта, через що «*Мати мовчки ковтає / просолені сльози*» [55, с. 59].

Автор акцентує увагу на тому, що «*немає од серця / точнішого приладу*», тобто материне серце ототожнюється зі своєрідним приладом, що відчуває найменші зміни, що відбуваються з її дитиною. Тому сама жінка, відчуваючи сумніви та тривогу стосовно повернення сина («*А як з космосу чорного / син не повернеться?*», «*Лиш ніколи не буде / у матері сина*»), спрямовує свої переживання у силу матиного слова – молитву:

*І тому вона йде
за село, на околицю,
І стає на коліна,
і небові молиться [55, с. 60];
Мати молиться в небо...
на рідного сина [55, с. 60].*

У поезії Б. Олійника «Наша мати – сивая горлиця...» ще з самої назви поезії простежується глибока її символічність – порівняння матері з горлицею, символом ніжності, родинного тепла, любови та сімейного затишку. До того ж, наші предки здавна нарікали коханих «горличками» чи «горлицями», присвячували птахові пісні.

У центрі – архетип Матері (втілення жіночої енергії – доброти, мудрості, співчуття, захисту) та материне ніжне серце, до якого «все горнеться»:

*Золота бджола – намистиною,
Небо – празниковою хустиною,
Сивий дуб – прокуреним прадідом,
Білочка – мальованим пряником... [55, с. 182],*

коли у відповідь мати й сама горнеться до навколишніх: «*А вона до всіх до них – піснею*».

«Мати сіяла сон...» – назва ще однієї, значущої для репрезентації образу матері, поезії Б. Олійника.

Мати сіяла сон
*під моїм під вікном,
А вродив соняшник.
І тепер: хоч буран,
хоч бур'ян чи туман,
А мені – сонячно [55, с. 293].*

У контексті аналізу поезії вважаємо цікавим пояснення М. Шудрі окремих слів поезії: «Досі всі сушили голову над «сном» хтось гадав, то народна назва якоїсь трави; комусь здавалося – мрія; інші думали, ніби то щось примарне, але неодмінно пов'язане з людським щастям. Насправді ж, за Борисом Грінченком, це «насіння соняшника». І от поет у потаємному значенні українського слова висловлює поетичну сутність образу» [54].

Відтак ліричний герой поезії возвеличує материн труд, вказуючи на неї як невтомну трудівницю, акцентуючи на тому, що вона: «сіяла сон під моїм під вікном», «мати сіяла льон», «сіяла сніг», «сіяла хміль», «мати вибрала льон». Уся вона в праці, чого і навчає своїх дітлахів, тому-то матір і праця – неподільні.

Своєрідним обрамленням слугує у поезії символічний образ соняшника, яким вірш починається і від якого отримує своє завершення:

Тільки квітом своїм

при моєму вікні

Не опав соняшник.

Я несу його в світ,

щоб не тільки мені,

Щоб і вам сонячно [55, с. 293].

Сонях тут – вирощений з материнської любови, що продовжує радувати своїм цвітом людей навіть після її смерті, як уособлення невмирущості материної душі, що й досі живе у квітці.

Іншу інтерпретацію образу матері знаходимо у поезотворчості І. Драча, адже поет підбирає найвлучніші слова, даючи можливість читачеві відчуті діалектику душі найсвятішої українського роду – матері.

До прикладу, у поезії «Вічна материнська елегія» ми зустрічаємо узагальнений образ матері-селянки, що її син-генерал збирається забрати «помирати» до себе у місто, проте таке насильницьке відривання матері від її коріння важить набагато більше, ніж можливі вигоди життя з сім'єю сина та онуками:

Генерал сповідається:

– Матір я взяв із села.

А вона мені з Києва

Третій раз уже боса втекла [20, с. 638].

Сама можливість смерті матері, на якій так наполягає безіменний син, нищить зв'язки між членами однієї родини, вказуючи на цинізм чоловіка, який пробивається попри «благородну» мету. Та у рядках: «Сказала йому гордо: / – Я – невмируща мати!», ми простежуємо внутрішню силу жінки, яка не готова покидати цей світ, й на протипагу її душевним пориванням – нападкам сина, який продовжує свої спроби забрати її з ідеального світу рідної домівки, нагнітаючи тривогу за незрозуміле страхітливе майбутнє, в якому її більше не буде.

Філософічність образу матері трактується контексті екзистенційної проблематики: її безсмертя, опозиція життя/смерть та буття людини у

співвіднесені її зі світом – власним макрокосмом, рідною домівкою, що має велику вагу для кожного українця.

У поезії «Соловей-Розбійник» І. Драча, а саме у рядках:

Марія, Марія... Та Марія не та.

Та зродила Христа, ця - анцихриста!.. [20, с. 639], бачимо метафоричне зображення матері Марії, котра «породила» сина, який став причиною занепаду людства шляхом створення атомної електростанції та перетворення природнього середовища рідних міст та сіл у мертву пустку.

Як матері, їй соромно за сина, що створив «нелюдські дива», тобто автор акцентує таким чином на відповідальності старшого покоління за дії молодшого, які є не застереженням, а соромом після вже вчиненого, через що їм мусять матері боротися з наслідками дій своїх синів.

У поезії «Материнська пісня з чоловічої душі» І. Драч продовжує тематику постчорнобильської трагедії, де осмислює трагедію руйнування родини через вибух на атомній електростанції. Жінка-матір тут залишається вірною материнському поклику до порятунку власної дитини, проте від сина вона може отримати лише смерть:

Я прагну до нього – він прагне від мене,

І котиться німбом те коло вогненне...

Тоді я тікаю від нього – і він

За мною женеться хрестом навздогін [20, с. 643].

І. Драч повертається до тематики рівного використання чоловічої та жіночої праці на небезпечних роботах, пов'язаних із можливістю отримання променевої хвороби у поезії «Трактористка». Розорення цілини у величезних масштабах, недотримання правил безпеки, зокрема під час таких «польових робіт» та неправдива інформація, що її люди отримують із офіційних джерел, стає додатковим джерелом небезпеки, що її варто вбачати у атомній електростанції.

І. Драч, посилюючи модус трагізму в поезії, вказує на вплив таких дій на молоде покоління: жінок, які так і не стали матерями, й дітей, частина покоління

яких так і не народилося, з народження знатимуть про Чорнобиль лише у контексті міста-привида:

Розумієте, трактористка я, трактористка.

Чорнобильська трактористка.

Мені ще треба родити [20, с. 644].

«Примітивний портрет складної людини» – назва поезії І. Драча, що визначає наріжне етично-філософське спрямування твору тим самим формуючи «горизонт очікування» читача.

Тут письменник не оминає увагою і тему запроданства та зречення рідної матері, що метафорично представляє країну, задля вигод, що їх може запропонувати життя за кордоном, адже там немає таких наслідків від помилки сина, котрий тепер вважає правильним паплюжити словом рідну матір за безперспективність. Тобто можемо простежити відмову від особистої відповідальності у можновладців, що комфортно живуть, не стикаючись із результатами скоєного:

Та як здригнувся чорний атом,

*Він **Матір** згадує лиш **матом**,*

Він виїхав, а не утік,

Як сам він в мікрофон прорік,

Щоб перспективи вищі мати.

Не вмiла ж Мати шанувати,

Не всі ж вінки приберегла [20, с. 645].

У рядках ж «*А примітивам треба знати, / Що матір можна й вибирати!*» вбачаємо пародіювання крилатих слів В. Симоненка, в чому пересвідчуємось завдяки епіграфу з оригінальною цитатою. Така теза вказує на існування «нової моралі» часу, де обрати та замінити можна все, залежно від обставин, навіть рідну матір.

Чи не найповніше розкриває всеохопний образ матері поезія Василя Симоненка «Лебеді материнства». З дитячих років поет відчув вагу маминого слова, повноту маминої любові і «доброї ласки», що вилилась в мотиви

жертвності і сили, ніжності і страдництва, пов'язані з рідною людиною. Тому то й ніжні, спокійні мелодії колискової пісні визначають інтермедіальну компоненту твору і відкривають двері в казковий світ дитинства, де

Мріють крилами з туману

лебеді рожеві,

Сиплють ночі у лимани зорі сургучеві [69, с. 90].

У центрі поезії – мати. Уся в клопотах, хвилюваннях за маленького сина, який неодмінно стане юнаком і з яким виростуть «приспані тривоги». На її плечах – відчуття відповідальності за долю дитини, тому жінка прагне благословити його на краще життя, стати мудрим «дороговказом» на тернистих життєвих шляхах, вказуючи, що

За тобою завше будуть мандрувати

Очі материнські і білява хата [69, с. 90].

Мамині настанови як оберіг, що його обережно вкладає у ще дитячі синові руки:

Можеш вибирати друзів і дружину,

Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Можна вибрати друга і по духу брата,

Та не можна рідну матір вибирати [69, с. 91], – кульмінаційна строфа, де образ матері трансформується у образ матері-Батьківщини. Матір тут також є берегинею ментальності, національних цінностей українського народу, яка існує неподільно від рідної землі. Тому материні поради охоплюють не лише виміри людської духовності («Можеш вибирати друзів і дружину», «Можна вибрати друга і по духу брата», «Та не можна рідну матір вибирати»), а й морально-соціальних, суспільно-політичних («Вибрати не можна тільки Батьківщину»).

У поезії «Матері» яскраво простежується стильова манера В. Симоненка: образ виписаний із самотністю поетичної мови митця, ніжністю і ліризмом, а також показовим є рясне використання поетом різного роду характеристик:

Твої чорні шовкові коси

Припорошила вже сивина.

Легкі зморшки обличчя вкрили –

Це життя трудового плід.

Але в кожному русі – сила

В очах юності видно слід [69, с. 22].

Вербалізуючи найпрекраснішу з жінок, ту, чий образ завжди «в серці», Симоненко акцентує на її портреті, зокрема на волоссі та обличчі, на яких відбилося все її трудове життя. Разом з тим не оминає поет і морально-філософські аспекти естетики образу, вказуючи на

Материнську любов гарячу

І твоєї душі красу [69, с. 22].

Що цікаво, образ матері, не лише у цій поезій, а загалом у значній частині поезотворчості В. Симоненка охоплює такі мікрообрази, як: «хата», «дім», «земля», що виявляє його «велике його прив'язання до родини, персоніфікованої насамперед осередньою постаттю матері, але теж із характеристичною постаттю діда, що має виріне завдання передавати традицію й живий зв'язок поміж поколіннями. В утриманні родинної традиції співдіють і мертві предмети, що впродовж сторіч набирають своєрідного одухотворення: рідна хата, рідний лан, рідне обійстя, чи власний хутір, що всі свідчать про глибоке прив'язання до свого власного – виплеканого, вмріяного, викоханого» [91, с. 203]. Ба навіть у поезії «Матері» простежуємо цю особливість:

В хаті сонячній промінь косо

На долівку ляга з вікна... [69, с. 22].

«Вклонися їй» – поезія-заклик, вираження щирої синівської пошани до жінки, яка подарувала життя та провела «від тихої колиски до порога», яка

...усім нам щедро уділила

І ласки, і сердечного тепла [69, с. 71].

Усе її життя жінки навколо важкої праці, від якої «терпли в неї руки», турботи про сина та хвилювань за чоловіка, що боронив рідну землю на війні та з яким «річ проникливу вела». Та тепер, як зрозуміло з контексту поезії, матері-вдови, адже жорстока війна не має жалю ні до кого.

Навчись їй всім серцем поважати

І берегти від злоби і наруг:

Невтомна жінка – трудівниця, мати,

Вона твоїй перший і надійний друг [69, с. 71];

Їй не шкодує синівської любові,

Її мозолі й зморшки – все шануй,

Вклонися їй, скажи привітне слово

І руки працюючі поцілуй [69, с. 71], – такими словами Симоненків ліричний герой діалогізує з читачем, вказуючи на вагу вдячності матері за життєві уроки, що їх від неї успадкував ліричний герой. За тепло і невтомну працю, на яких тримає жінка невеликий свій Рай: рідне обійстя, малих та дорослих дітей.

У поезії «Жорна» В. Симоненко згадує, як «материнські руки тягли за ручку камінь без кінця» і «натуга на руках, від втоми чорних, здувала жили», – саме ці дитячі спомини про материну працю лягли в основу ліричного твору. Із всеохопною ніжністю згадує чоловік про

руки,

що крутили жорна

у переддень космічної доби [69, с. 42].

Поети шістдесятники витворювали образ матері, вирізняючи його вагомість, зумовлену ментальністю українців, кордоцентричною спрямованістю та власною глибокою повагою до його сакральності. Відтак перед читачами з поезій шістдесятників постає багатогранний образ матері-душі, трудівниці, «сивого сонечка», «сивої ластівки», розкриваючись у всій повноті й душевній красі.

Лірична творчість митців скорельована на репрезентацію емоційно-психологічного стану, внутрішнього світу ліричного героя та ставлення до материнського образу, що здавна сприймається українцями як уособлення духовності, світла, людяності у найкращому своєму вияві.

У творчій біографії шістдесятників також знайшлося місце для ще однієї жінки, яка стала вагомою частиною фундаменту творчої особистості кожного з митців, - бабусі. Дисиденти з великою пошаною розповідали читачеві через рядки ліричних текстів про важку долю та духовне багатство, здавалося б, простої жінки-селянки.

До прикладу, В. Симоненко про свою бабусю згадує в багатьох поезіях, найвідоміша з яких, на нашу думку, – «Баба Онися». Ця поезія є особливою для митця, адже втілює життєву позицію поета і за основу має власний авторський чуттєвий досвід: відсутність батька, хоч рідний дідусь і став для хлопця батьківською фігурою.

У баби Онисі було три сини.

У баби Онисі синів нема.

На кожній її волосині

морозом тріщить зима [69, с. 34], – ще з перших рядків поезії відчутне переплетення мотиву материнства з мотивом самотності, що супроводжує жінку. Баба Онися мала трьох синів, але всіх втратила на фронті. Також у поезії простежуємо мотив удівства, а саме в рядках:

Страшнішого ж горя нема,

ніж те, коли старість мати

в домівці стрічає сама [69, с. 34].

Тут нам видається цілком виправданим твердження О. Деркачової, в якому вона розглядає образ баби Онисі як «Архетип Великої Матері» та вказує, що він «передбачає наявність дитини, сина, адже він реалізується саме в його свідомості та існуванні, зникає син – зникає й образ Матері, а звідси – порушення правильного світопорядку» [16, с. 8].

Проте ліричний герой впевнений, що науково-технічний прогрес та розвиток загалом були б неможливі без її «подвигу»:

За те, що ми в космос знялися,

що нині здорові й живі,

я пам'ятник бабі Онисі

воздвиг би... [69, с. 35].

Самозречено, тамуючи глибоко в душі своє горе, жінка продовжувала жити і працювати заради майбутніх поколінь, горе яких взяла на свої «утлії плечі». Та Симоненко витворює тут не лише образ матері й бабусі, а й героїні, вказуючи, що «...я пам'ятник бабі Онисі воздвиг би...», «...подвиг її над землею...» та «щоб всі, ідучи повз неї, / знімали в пошані шапки».

I. Драч вибудував власну філософську, емоційну та морально-естетичну інтерпретацію образу баби, де органічно поєднано традиційні, національні архетипні риси та враховано виклики часу, з його трагізмом і суперечностями. Відтак у поезії «Мати та христопродавці» зображене обстригання волосся, у нашому випадку – виривання його невдячним онуком, пов'язане із символічним зображенням жалоби за втраченим, що раніше було предметом гордості:

– Полундра! – він злякано вдарив

І бабі вчепився в волосся [20, с. 641].

Отже, наступники жінки розірвали зв'язок і з доброю пам'яттю роду, і з нею, як зачинателькою. Можемо простежити у вдалому захисті цінностей літньою жінкою момент самозахисту від покоління, що не цінує рідні скарби, силу роду, з якою, попри її поважний вік, варто рахуватися.

Баба із ліжка звелася

І нипала по долівці,

Каганцем собі присвітила,

Подивилась на себе на лису,

Беззубо собі посміхнулась:

– Ну й дівка, до пари бісу!..

Дивились безодні зоряні

Услід дорогому онуку... [20, с. 642], – у цих рядках бачимо, що метафоричне зображення обкраденої країни-матері залишається оптимісткою навіть із поріділою косою – результатом опромінення і, відповідно, значною втратою життєвих сил.

У поезії «Троє яблук циганок» І. Драча зустрічаємо літню жінку, яку горе за вбитими на війні синами зробило ще старшою. Вона дізнається про перемогу у війні, проте цей день не викликає у неї такого ж радісного захвату, адже своїх трьох синів вона на війні втратила:

– Що їй сказати і як? –

Три похоронки на трьох синів

Дістала баба Параска

І кожного разу ридала,

Ледве небо на неї не впало

І не вбило її хмаровищем [20, с. 575].

Її образ створено на антиподі до іншої жінки, котра втратила чоловіка, проте знайшла у собі сили радіти перемозі, адже вона ще молода, та й її сини при ній. Баба Параска постає збірним образом старшого покоління, яке пережило війну та втратило у ній своїх найдорожчих людей без можливості відновити втрачене покоління.

Баба Корупчиха із поезії І. Драча «Балада про вузлики» постає збірним образом ідеалу літньої жінки, котра, на противагу неграмотності, мала золоте серце, вмілі руки та щедру душу, котру усю віддавала людям:

Була колись у мене баба Корупчиха,

Мені і досі її руки світять.

Була баба Корупчиха темна, неграмотна,

***Мені і досі її руки світять** [20, с. 430].*

Та попри усі заслуги на старості літ залишилася самотою, що навіть ховали її «у позиченій хустці»:

А Корупчиха білою хустиною запиналася,

Вузлика під шию ніколи не зав'язувала.

А ховали її у позиченій хустці,

***Бо свої вона у вузлики пов'язала...** [20, с. 430].*

Бабуся бажає лише кращого своїм онукам, оберігаючи їх від лихих людей та плекаючи лише найкраще в них. Поезії, присвячені хранительці роду та мудрій

порадниці – бабусі, Б. Олійник творив особливими, вважаючи, що тільки тоді, коли втрачаєш найдорожчу тобі людину, розумієш її вагу у власному житті. Так, теплими споминами огорнута поезія Б. Олійника «Дискусія з глобусом», де поет, згадуючи про рідне село Зачепилівку, паралельно змальовує підготовку до свята Великодня рідної бабусі та моменти праці, які так закарбувались в поетовій пам'яті:

*...мазали баба наші
До Великодня около
І корови несли із наші
Вим'я, сповнені молоком [55, с. 61].*

Шістдесятники говорили про людину-трудівника, а зокрема про бабусю, відходячи від типових соцреалістичних тем, намагаючись пояснити суть бабусиноного буття, замінюючи стандартні формули тогочасної поезії на почуття: почуття обтяженої домашніми клопотами, змороної та виснаженої життєвими перешкодами жінки, проте з неповторним світом великої і щирої душі.

Ще однією складовою матриці ментального несвідомого українського народу є архетип Старця, або ж Мудреця (За Юнгом), що в українській літературі трансформується в образ діда – втілення чоловічої енергії, мудрості, влади й невтомної праці, плоди якої прагне передати нащадкам.

Та завдяки специфіці соціокультурного контексту й художнього наповнення образу діда, народнопоетичного за своєю природою, у поезіях шістдесятників він позначається своєрідністю авторської манери, тому набуває найрізноманітніших проблемно-тематичних виражень.

До прикладу, творчій манері та поетичній парадигмі душі шістдесятництва, його совісті – Василеві Симоненкові, притаманна сакралізація образу діда. До того ж, у поезіях В. Симоненка він має виразно автобіографічний характер. Варто зауважити, що передумовою для появи у його поезотворчості означеного образу є сторінки з власної біографії. Письменник виріс без батька, а поки матір важко працювала, малого Василька доглядали бабуся з дідусем, що і

породило у поета любов до рідних стареньких, зокрема діда, якому і присвятив чималу частину творчого доробку.

Про відсутність батька та дідусеве виховання Василь Симоненко написав у одній зі своїх поезій – «З дитинства»:

*В мене була лиш мати,
Та був іще сивий дід, –
Нікому не мовив «тату»
І вірив, що так і слід [71, с. 26].*

Коли Василеві було 14 років, дід Федір відійшов у засвіти. Свої переживання митець вилив у поезію «Дід умер», що стала, за словами літературознавиці А. Горнятко-Шумилович, своєрідним «реквіємом по старій, близькій серцю людині» [13, с. 394].

Початок поезії – короткий, але щемкий підсумок дідового життя:

*От і все.
Поховали старезного діда... [69, с. 30].*

У цих словах прощання зі щоденними клопатами, безповоротність людського життя та неминучість смерті, викликані втратою, що також підтверджує наявність екзистенційних мотивів у філософсько-естетичній парадигмі художнього світу письменника.

В. Симоненко береже пам'ять про діда, який замінив йому батька, плекав у хлопцеві найкращі людські чесноти та виховував пошану до рідної землі, але який

*...вже не встане
І ранком не піде
Із косою на гору круту
І не стане мантачкою тишу будити... [71, с. 30].*

Проте ліричний герой Симоненкової поезії впевнений, що

*Хай шалені гудуть над планетою весни,
Хай трава пнеться вгору крізь листя старе...
Я не вірю, що дід із могили воскресне,*

*але вірю, що ні – він увесь **не умре*** [71, с. 30].

«Його думи нехитрі додумають внуки», він житиме у своїх вчинках, у своїх думках, у пам'яті своїх нащадків, у тих, кому дарував гнів і доброту, радість і біль. У філософському осмисленні буденного, звичайного, життя простих, на перший погляд, людей, Симоненко вбачає неповторність, спираючись на переконання про фізичну смерть, проте безсмертя душі, що трансформується у безсмертя роду. Тому пам'ять про найрідніших людей житиме у серці поета, даватиме йому наснагу для творення нового, а дідова смерть насамперед наводить Симоненка на «філософічні рефлексії про істоту життя й про вічність» [91, с. 200].

Вельможі пихаті і горді

Плетуть родоводів в'язь:

В одного – прапрадід став лордом,

В іншого – прадід князь [71, с. 114], – такими словами розпочинається поезія «Мій родовід». Обрамлена простотою і щирістю поетичної мови, вона знайомить читача з образом діда, селянина, вічного трудівника, змальованого з величезною вдячністю і теплом. Поет підкреслено шанобливо розповідає про своє селянське походження та з неабиякою гордістю акцентує на значенні дідової праці для майбутнього покоління, хоч і впевнений, що знайдуться ті, хто спогорда дивитимуться на чоловіка:

Ви скорчите кисло пику,

Коли повідомлю вас,

*Що **предок мій** споконвіку*

Хліб сіяв і свині пас [71, с. 114].

Та на противагу такому суворому твердженню Василь Симоненко виголошує:

*Мій **предок** вогнем і залізом*

Титул собі добув... [71, с. 114], у такий спосіб утверджуючи думку про перевагу духовної краси та працьовитості над шляхетним походженням із притаманними авторові традиціоналізмом і правдивістю.

У цій запальній полеміці Василь Симоненко знаходить глибоко людяне трактування своєму походженню, висловлюючи пошану до свого хліборобського роду:

Та киньте свій твалт і крик:

Я із древнішого роду,

*Бо я **полтавський мужик** [71, с. 114].*

Симоненкова поезія «Я в світ прийшов не лише пити й їсти...» – своєрідний поетовий маніфест, де, проголошуючи необхідність втримати духовний зв'язок з корінням, письменник відокремлюється від тривіальних, повсякденних потреб життя:

І на стежках, порослих будяками,

Що обминали зморені діди,

Я залишу мужицькими ногами

Хай не глибокі, та чіткі сліди [71, с. 92].

Де «порослі будяками» стежки є водночас вираженням занепокоєння збереженням національної історії і реалізацією думки про горде усвідомлення свого «мужицького» коріння, з яким автор діалогізує, виголошуючи свою внутрішню психологічно насичену, емоційну репліку. Тут також відзначаємо глибоку символічність твердження про намір залишити сліди «хай не глибокі, та чіткі» як прагнення ліричного героя продовжити героїчний шлях предків без страху, що його сліди можуть бути скромними й невиразними.

Загруз я по серце

У землю в'язко.

Вона мене цупко трима [71, с. 92], звучать рядки поезії митця, нагадуючи читачеві, що Василь Симоненко ріс, виплеканий українською природою й піснею, живленими календарною обрядовістю, описом трудової діяльності, хліборобським культом, звичаями, наповненими постулатами народної етики. До того ж, «саме з цим образом діда в Симоненка найвиразніше сполучений ідеал пов'язаності з землею (українського «антеїзму»)» [89, с. 212]. Ураховуючи

контекст, вбачаємо тут зародження поетової любови до людини-трудівника та рідної землі, з якою він ділить радощі й жалі.

Аналізуючи поезії крізь призму спостереження за образом людини трудівника, вбачаємо у Симоненковій ліриці, зокрема у поезії «Старість», також споконвічну проблему батьків і дітей, циклічності людського життя і старості як відходу від трударського щодення.

*Сім десятків дідові старому,
Сам незчувсь, коли і відгуло, –
Вже лице пожовкло, як солома,
Борознами вкрилося чоло,
Сяють очі глибоко спідлоба,
Тільки пух лишивсь на голові [71, с. 29].*

У стомленому старечому обличчі та пожовклому, «як солома», волоссі – чоловік, якому виповнилось уже «сім десятків», людина праці, стомлена, проста, але відверта і духовно багата. Та трепетному ставленню до старшого покоління самого поета, наративу про пошану старості тут протиставляється відверта неповага до чоловіка його рідних: сина й невістки, зображена водночас із поступовим згасанням старої людини:

*Лає син, що ні чорта не робить,
Допіка невістка; ще живі?
Остогидло діду хліб жувати,
Слухати образи від усіх,
Ціле літо горобців ганяти
Та граків сусідові на сміх [71, с. 29].*

Єдиною розрадою старенького було спілкування з «добрими малюками», «малечею», «що його мов батька облягла» та можливість «вмерти на землі батьків». Тут справедливою вважаємо думку В. Яніва: «Симоненкове розуміння родини – традиційне, і то до такої міри, що це мусить дивувати і на тлі советської дійсності, яка не зуміла за 50 років викоренити з української душі найсвятіших ідеалів, але й на тлі подій, які проходять у світ» [89, с. 212–213].

Тому-то й сила Симоненкової лірики в людинолюбному характері, безмежній щирості й шанобливому, лагідному ставленні до людини, наскрізному гуманістичному пафосі з яскраво вираженою домінантою – репрезентацією феномену родинності та старості.

Особливе місце у змалюванні образу діда належить шістдесятнику Борисові Олійнику. У авторській передмові до збірки «Шлях» поет писав: «Дякувати Богові, я не переступив друзів і недругів, не ухилився від громадського обов'язку, не витер чоботи об знамена, під якими наші прадіди, діди та батьки захистили нас від коричневої смерті». У цих словах вбачаємо проєкцію поетових переживань, спрямованих на осмислення власного життя, духовних орієнтирів та ставлення до предків – заступників, творців майбутнього для дітей, внуків, правнуків.

Зауважуємо, що Олійник-лірик почасти звертається до образів, пов'язаних з родиною, але образ діда звучить з особливою пошаною. У поезії «Затули мене крилом» він реалізується через світлі спомини про дитинство, про рідний поріг, який ліричний герой називає «дідівським» та до якого врешті-решт повертається:

Поманило до гуртів.

На дідівські на пороги

Під зачовганий мотив

Про дитинство босоноге [55, с. 132].

Тему глибинного зв'язку поколінь простежуємо в поезії «Рух». Тут особливу роль у кристалізації образу діда відіграє співіснування з сакральним образом землі, скупаної «дідівською вірою», виплеканої і вибореної:

Не звойованій і не купленій,

Не позиченій під жалі,

А дідівською вірою скупаній.

На своїй-таки на землі [55, с. 16].

Увиразнення образу діда продовжує «Урок» Б. Олійника, де найяскравіше та найпереконливіше виявляються філософські сентенції автора, пов'язані з

реалізацією образу діда, колись красивого і вільного, та досі непокірного перед життєвими труднощами:

бо дід у змаганні високім

Його непокору до тебе поніс.

*Він мав під рукою **орало і кріс.***

*Він падав красиво і вільно, **як пісня** [55, с. 366].*

Зображений він тут класично – з оралом і крисом у руках, що також вказує на трударське селянське походження. Проте автор додає й таку важливу поетичну деталь як порівняння дідової душі з піснею – теж вільною і красивою, вербалізуючи невловимий пісенний дух у втілення фізичне – образ діда.

Символічне поле характеристики образу в наступній строфі розгортається: за піснею з'являються «коріння» (вказівка на діда як носія історичної пам'яті народу) і «меч» (прагнення до боротьби як компоненту національної ідентичності):

Буде...

Та справдиться суть первородна;

Да не усохне криниця народу,

В котрого є своя пам'ять і врода.

***Пісня, коріння і меч!** [55, с. 366].*

Ідейним стрижнем цієї поезії вважаємо такі рядки:

Тож на коліна, праправнуки горді.

Перед дідами,

що в шалі походів

Не розтрусили на вибоях роду, –

Славтись, предтечі з предтеч! [55, с. 366], де поет закликає підносити

велич душі предків, стаючи «на коліна перед дідами», почувуючи величезну прихильність до людини, проте читачеві дає вибір:

*Хочеш – **тримайся дідівської пастви.***

Хочеш – пусти мене в затінок пастись [55, с. 366], хоч сам акцентує на власному виборі, виголошуючи устами ліричного героя, що:

Ти, діду, почав.

Я ж закінчу урок! [55, с. 366].

Уже й дідів своїх

у дурні взули

Онуки мудрі,

сплюнувши з губи [55, с. 84], – так по-братерськи автор звертається до сучасників у поезії «Не озивайте», утверджуючи героїчний чин предків та визначаючи основи людської духовності через засудження «мудрих онуків», торкаючись проблеми забуття минулого, втіленого у образі дідів, та його зневаги.

На противагу попередньому твердженню та діалогічній формі звернення до читача, у поезії «Притча про славу» Борис Олійник використовує форму заповіді, проголошеної від імені діда:

Дід сказав:

– А вдар по лиху.

Весь же в мене, батьків син! [55, с. 177].

Також образ діда знаменують промовисті описи дідівських настанов:

Погуляй собі на втіху.

Розбирайте, хлопці, тин.

Гопаком виходь на луки.

Шквар, щоб знали паничі! [55, с. 177], водночас викликаючи в уяві поетичний образ щирого українця, зреалізований підкреслено реалістично, охоплюючи такі складові української ментальності, як повага до традицій («розбирайте, хлопці, тин») та пісенність, прояви високохудожності народу («Гопаком виходь на луки»).

У рядках через життєві концепти мовотворчості Б. Олійника сконденсована дідівська мудрість, спрямована на орієнтацію майбутнього покоління, на усвідомлення національного буття України, її минулого:

Навпростець чеши, онуку.

Лиш... могил не потопчи [55, с. 177].

Особливим постає перед читачем образ діда в художніх текстах Івана Драча. Зокрема, із колоритом він виписаний у поезії «Дід Любименепокинь». Поету вдалося цікаво інтимізувати персонажа завдяки прямій авторській характеристиці: «Зачучверілий. Запліснявілий» та вказівкам на рід діяльності:

*Дід дивні трави назбирує,
Де правду кують зозулі [20, с. 386],
Дід корінця трохи вділить,
Трохи-таки прибреше,
До нього, дивись, опівночі
Вже з пів району чеше [20, с. 386].*

Також показовим є рясне використання Б. Олійником різного роду характеристик, що вказують на характер ліричного героя: «Та дід йому, хитра бісота», «Дід вже пускає бісики», «Той дід тільки зверху пліснявий / А так – багатий до сказу», «А дід все грозить молодиці: / – їй-богу, уже не витримаю».

Але головною загадкою, окрім химерного хобі, є невзаємна любов ліричного героя. За словами В. Базилевського, «йдеться про любов унікальну. Жертовну. Тому що слізьми діда плаче зламане життя» [4, с. 3], підтвердження цьому – такі рядки:

*За що ж це я через тебе
Ні разу весь вік не женився,
За що ж це я через тебе
Увесь на зозулинець звівся! [20, с. 387].*

Тут в образі діда вбачаємо щирість, спорідненену з традиціями народного світосприймання, де важливу роль відіграє відбиток поетичної манери митця, якій характерна чуттєвість, мудра спостережливність, точність у відтворенні почуттів. У цьому контексті вважаємо актуальною думку О. Єременко: «спостерігаємо розмаїтий спектр авторських прийомів відображення почуттів – від прямого зображення, що виростає з алюзій і натяків, до інтелектуального опанування, що побудоване на символізації і несподіваній метафорі, поряд із цим реалізуються індивідуальні моделі емоційного підтексту» [25, с. 115].

У «Київській легенді» Іван Драч модифікує образ діда, вдаючись до ототожнення його із засновником Києва. Тому він постає тут дещо в іншому, широкому історичному вимірі, символічно наближаючи історію стародавньої державності до подій сучасності, втілюючи у собі нерозривність часу, спадкоємність українського духу:

Чого ти там, діду, стоїш над Дніпром?

Чого ти там, діду, махаєш веслом?

Стою, бо чекаю на ваші полки.

Я – Кий-перевізник з цієї ріки [20, с.298], де образ діда доповнюється такими складовими: образом Дніпра та мотивом чекання.

У поезії «Виклик» (Вступ до документальної драми «Гора») І. Драча вбачаємо особливу інтерпретацію образу Шевченка як втілення народного духу, батьківської, а саме дідівської постаті, де митець навпаки десакралізує та переосмислює його:

Скиньте з Шевченка шапку.

Та отого дурного кожуха

Відкрийте в нім академіка.

Ще одчайдуха-зуха [20, с. 106].

Поет тлумачить своє скептичне, ба більше, відверто зневажливе ставлення до такого бачення образу діда-Шевченка, вказуючи на аберацію в переконаннях більшості:

А то підробили діда і шкутильгаєте з дідом

Ліниву свою недолугість за ним пускаєте слідом [20, с. 106].

Отже, висновкуємо, що з-поміж споконвічних літературних образів, що побутували у творчості поетів шістдесятників, особливе місце займає образ діда. Описаний з ліризмом і ніжністю, зображений як хранитель історичної пам'яті народу, сіяч добра, образ діда втілює народний невмирущий дух.

Однак водночас зі звичними, навіть дещо стереотипними рисами характеру у поезотворчості шістдесятників їм властива і монотипна поведінка, яку визначає характерна для українців ментальність.

У свою чергу невіддільним у творчості поетів шістдесятників від образу діда є мотив пошани до предків, який у ліричних творах митців перегукується з мотивом возвеличення духовної краси українського народу, збереженням національної ідентичности, її історії.

Акцентуємо увагу на тому, що в аналізованих поезіях немає оспівування соцреалізму, тим самим митці вивищувались над тоталітарною системою. Однак у поезії шістдесятників виразно простежується цінність людської особистости, духовна краса, її моральне єство: яскравими є образи простих людей, сільських трудівників, матерів, бабусь, дідів. Особистостей багатих і натомість щедрих духовно з власним неповторним мікрокосмом, індивідуальна доля яких є вагомою частиною долі нації.

Через простоту і традиційну поетичну форму читач має змогу відчувати велику силу почуттів автора, спрямованих на уславлення селянина, як на носія духовности, його подвигу, самопожертви.

Та зауважуємо, що у естетиці шістдесятництва превалує образ жінки-матері, жінки-бабусі, почасти зустрічаємо образ діда, але, зважаючи на тогочасні суспільно-політичні умови, коли велика частина дітей не мала батьківської опори, образу батька не приділено поетами-шістдесятниками достатньої уваги.

2.2 Митець і мистецтво в поезії шістдесятників

Творчість митців шістдесятників розквітла в період, ознаменований змінами в економічній, соціально-політичній та духовній сферах життя суспільства, а також переосмисленням морально-етичних принципів як у житті, так і в літературі. Творчість митців того часу, зокрема естетика представників літературного шістдесятництва, характеризується мотивною поліфонічністю, що відбиває складність і неоднозначність покоління.

Митці літературного шістдесятництва творили, висвітлюючи гострі проблеми та замовчувані історичні факти, кидаючи виклик тогочасному режиму. Та зауважимо, що однією з особливостей лірики шістдесятників є її

зосередженість на мотиві митця і мистецтва та його особистій внутрішній боротьбі. Сама дисидентська еліта глибоко й особисто відчувала цю тему. Їхні твори пронизані роздумами про роль митця в суспільстві, його відповідальністю перед народом і часом.

Зокрема, лірика поета-інтелектуала Івана Драча наповнена рефлексіями про природу митця та мистецтва, буття письменника як інструмента і джерело творчості. Спираючись на такі поняття, як ідентичність, свобода, творчість і відповідальність, поезія І. Драча демонструє складні стосунки між митцем і соціально-політичним устроєм тогочасного суспільства.

Інтроекція творчої особистості. Поетичний ідіостиль Івана Драча становить собою органічну єдність культу творчої особистості з мотивами самоусвідомлення та самоаналізу ліричного героя. Образ митця постає перед читачем складним і суперечливим, сповненим сумнівів, пошуків та мук творчості. Відтак знаходимо яскраве вираження цьому твердженню у поезіях автора: «*Є дні тяжкі – не викуриш їх димом, / Не видихнеш, за комір не візьмеш*» [22, с. 90], – відверто веде розмову з читачем ліричний герой. Його буття постає перед нами у всій повноті, розкриваючи таїни власної творчої лабораторії. «Дні тяжкі» – метафора творчого застою, коли митець не може знайти натхнення, коли його думки скуті, а слова не лягають на папір. Він не може «видихнути» ці почуття, їх навіть «за комір не візьмеш», адже вони глибоко вкоренилися в його свідомості. У цьому контексті у В. Забаштанського бачення автора й, відповідно, ліричного героя увиразнюється завдяки категорії *життєтворчості*, про яку літературознавець В. Крупка зазначає: «вагомою є категорія життєтворчості – колізії особистого світу, що формує «внутрішню біографію» митця, відтворюючи кардинальні зміни його поглядів, рецепцій, рефлексій» [22, с. 7].

Проте наступні рядки поезії чітко ілюструють стійкість ліричного героя. Він не схиляє голову перед труднощами, а трансформує їх у джерело натхнення та сили для досягнення своїх цілей:

*Та дні й такі **потрібно пережити,***

*Крізь їх задуху гідно перейти,
На камені вкосити копу жита,*

На кремені зростити квіт мети [23, с. 90]. Де рядок «..на кремені зростити квіт мети» - очевидна алюзія на поезію Лесі Українки «Contra spem spero!» («Я на вбогім сумнім перелозі / Буду сіять барвисті квітки...»), що тільки підкреслює глибокий зв'язок поколінь українських митців та спадкоємність ідей, їхню спільну віру в силу людини та творчого потенціалу.

I. Драч не ідеалізує образ поета. Він щиро розкриває його внутрішні переживання, страждання та сумніви, які супроводжують творчий процес. Митець не завжди знаходиться на вершині натхнення, він також може відчувати розчарування, невпевненість, ба навіть творчий занепад.

Цю тему автор акцентує в поезії «Жодне слово не хоче встати».

Жодне слово не хоче встати.

Жодне слово іти не хоче.

Жодне слово не хоче ославитись.

Бунт слів. Неслава слів. Страйкують слова.. [22, с. 89] – ці рядки завдяки емпатичній проєкції одразу поглинають читача у вир емоцій які відчуває ліричний герой. Слова, які є інструментом творчості в служінні митцю, тут стають неслухняними, бунтують, відмовляючись виконувати свою функцію.

І лише з кров'ю –

При такім малокров'ю –

І лише з кров'ю вулкан прорива... [22, с. 89], – фінальні рядки дають суперечливу, проте надію. «Народження» будь-якого сильного емоційно витвору мистецтва відбувається лише «з кров'ю», тобто через біль та страждання, проживання усього, про що пише автор, власним «Я»: фізичним і духовним. Автор стверджує, що творчість – це нелегкий шлях, який вимагає від митця віддачі та жертвності.

Також можемо говорити про множинність інтерпретації рядків. Пошук поетом нового, особливого, щирого та правдивого слова. Адже створення саме

такої поезії супроводжує болісний процес і тільки тоді вона здатна прорвати мовчання та викрити фальш.

Власне внутрішній світ митця. Багатогранність інтерпретації власного творчого «Я». «Я неточний, як неточна річка, / Як неточний сад в густих порічках...» [22, с. 119],

Я неточний силою й кружлянням,

Вихором, кремезним пориванням,

Я неточний в своїй лютій неточності,

Вічний – у миттєвій замороченості [22, с. 119], – зізнається ліричний герой Івана Драча, усвідомлюючи власну творчу ідентичність. «Неточність» можна тлумачити по-різному: як світоглядні зміни, зміни, що стосуються бачення тих чи інших творчих процесів, мінливість психоемоційного стану та пошуки нових ідей, шляхів їх втілення. Проте не можемо говорити про негативну конотацію, невпевненість ліричного героя, адже незважаючи на свою «неточність», ліричний герой усвідомлює та визнає свою силу («силою й кружлянням», «вихором, кремезним пориванням»). До того ж, «люта неточність» на противагу може тлумачитися як творча одержимість, нестримне прагнення до нового.

Тому вважаємо, що заклик, яким завершується поезія («*Вмій, митцю, належати неточності*» [23, с. 119]), не є парадоксальним. Митці, які прагнуть до «неточності» або дозволяють цій «неточності» проникнути у твір, не бояться відхилятися від усталених норм та стереотипів, залишаючи простір для роздумів та уяви читача або глядача. Вони сміливі, незважаючи на те, що їхні твори можуть здатися неідеальними або незрозумілими для інших й кидають виклик усталеним нормам та правилам, тим самим сприяють свободі творчого самовираження.

Поезія І. Драча «Балада про пера» якнайкраще репрезентує процес творчої самоідентифікації. «**Я – жайвір по натурі. Не для мене / Перо совине, хитромудро вчене..**» [21, с. 41],

Я – жайвір по натурі. Син калини.

Не втримаю в руці перо орлине,

Хоч так мені, буває, закортить

В орлині крила одягнути мить.. [21, с. 41]. Укладаючи сенси в мову метафор, поет ніби наділяє власним голосом ліричного героя.

У художньо-семантичній площині поезії автор використовує орнітоніми задля увиразнення центрального образу. Припускаємо, що птахи символізують різні «обличчя» сутності митця. Жайвір (символ єдності Неба й Землі, Божественного, співець хліборобського поля), наділений в етноментальності українців статусом чистої «Божої птахи», яка приносить, співаючи, добрі вісті. Сова ж традиційно є амбівалентним символом, уособленням водночас мудрості і смерті. Орел же, як в античній міфології, так і в європейській фольклорній традиції, є «царем птахів і емблемою верховної влади» [90, с. 332].

Порівнюючи себе з жайворонком, ліричний герой підкреслює своє прагнення до щирого та емоційного самовираження. Його поезія має бути чуттєвою та сповненою краси, подібно до співу жайворонка. Не ототожнюємо ліричного героя з автором поезії, проте маємо провести паралелі з життям письменника, аби дати повну картину зображуваному. Іван Драч, прагнучи до утвердження справедливості, співпрацював з українськими дисидентами, створював поезії, що містили критику радянського режиму.

Варто зазначити, що зв'язки автора з українською дисидентською елітою не залишилися без уваги влади. Після низки резонансних арештів поетові довелося публічно відмовитися від своїх поглядів. Окрім того, саме до цього періоду належать його вірші, присвячені Леніну та комуністичній партії, членом якої він був.

І здався я. Совине взяв. Орлине.

І жайворове взяв. І солов'їне.

І кожне з них вмочаю у Дніпро.

Яке ж це зараз у руці перо? [21, с. 42], – саме у цих рядках повертаємося до образів сови (символу потойбіччя і таємничості) та орла (уособлення влади).

Усупереч усьому ліричний герой, разом з тим й І. Драч, заперечує «перо совіне» та виголошує: «...й коли гримить світів лихий огром, / Найбільш пишу німим своїм пером?!» [21, с. 42], йдучи у мовчання. Він також не може «втримати в руці перо орлине», тобто не прагне до досягнення величі та визнання шляхом підкорення тоталітарній владі, зраджуючи власні переконання.

Ліричний герой І. Драча прагне знайти свій власний шлях у творчості, який не буде обмежений рамками цих традиційних символів і, відповідно, тиском режиму. Він не позбавлений сумнівів та внутрішніх суперечностей, однак усвідомлює, що це не його шлях, і залишається вірним своєму природному покликанню – співати жайворонком.

Сприймання митця суспільною свідомістю. Маємо звернути увагу на ще один важливий аспект, який безпосередньо стосується кожної людини і митця зокрема – сприймання його суспільством. Відтак і лірик І. Драч витворював реалістичний образ творчої людини таким, яким його бачили сучасники.

Живеш ти уколами. Пісня – укол.

Найменше ти зло обираєш з двох зол –

Ти людям як щастя даєш свою муку» [22, с. 47], – промовляє до читача ліричний герой із поезії «Журавлі». Ці рядки описують моральний вибір, який стоїть перед митцем. Він може мовчати про те, що бачить і відчуває, або ж висловитися, навіть якщо це буде йому коштувати спокою, здоров'я і навіть життя. Митці часто обирають другий шлях, адже вважають, що їхня творчість може допомогти людям краще зрозуміти світ і себе. Проте суспільні настрої не завжди відповідають авторовим, тому і «*заширки роблять тобі під крило*», що аж «*від болю в судомі аж зводить крила*» [22, с. 47], нерозумінням і нівелюванням зусиль.

У поезії «Людиноптахи, птахолюди» автор не лише трансформує органічний йому орнітологічний символ, а й витворює неологізм, як компонент поетичного образу. «*Снилось: ми, птахи, тяжко замкнуті. / Снилось: нам, птахам, треба вилетіти...*» [22, с. 130], «*Кожному крилатому ув'язненому, / Бо нас люди тяжко ув'язнили / І замкнули під тяжким склепінням*» [22, с. 130].

Тут образи «птаха» та «в'язниці» є прозорими метафорами, які відображають сприйняття митця. З одного боку, він прагнув до свободи та творчості, з іншого боку, змушений був жити та творити в умовах жорсткого контролю та репресій. Ці образи також підкреслюють суперечливе сприйняття радянської влади, яка водночас прагнула створити образ могутньої держави і жорстко придушувала будь-який прояв інакомислення.

Їх також можуть сприймати як загрозу або бунтарів, які кидають виклик існуючому порядку. У радянському суспільстві митці часто сприймалися як інструменти пропаганди. Їх заохочували творити мистецтво, яке прославляло радянський режим та його ідеали, однак будь-який прояв інакомислення або критики влади жорстко придушувався. Митці, які не вписувалися в канон офіційної ідеології, могли стикатися з цензурою, переслідуваннями, ба навіть арештами, про що йдеться у рядках:

*А сторожа пильно чатувала,
Бо людьми була ота сторожа
І все знала про в'язницю птахів»* [23, с. 129].

Присвяти. Не можемо оминати увагою факт великої кількості присвят у поезіях Івана Драча митцям, що були дотичні до різних видів мистецтв: письменників, поетів, скульпторів, композиторів, театралів, співаків (присвяти Миколі Платоновичу Бажану, Олександрю Білашу, Ярославові Полянському, Анатолію Солов'яненку, Григорові Тютюннику та ін.). Ці присвяти є не просто виразниками пошани до їхнього таланту, але й глибоким усвідомленням впливу мистецтва на суспільство та роль митця в ньому.

Отже, висновкуємо, що Іван Драч як представник літературного шістдесятництва прагнув у своїх поезіях якомога ясніше висвітлити драматизм творців, віднайти гармонію в круговерті страждань і перемог, переслідувань і визнань, злочинів і надій, любові й ненависті, добра і зла. Драч порушує питання матеріального й духовного, розумового і чуттєвого в житті та творчості. Поезія Драча охоплює низку тем і мотивів, однак у всій його творчості простежується послідовне занепокоєння роллю митця та цінністю художнього слова,

сприйняття його суспільством. Образ митця в ліриці шістдесятників – багатогранне й динамічне явище, що свідчить про глибоке самоусвідомлення шістдесятників як митців і їхнє прагнення до оновлення українського мистецтва.

2.3 Поезія шістдесятників як репрезентація образу людини на тлі історії

Поезія шістдесятників – не лише культурний феномен, але й своєрідний літопис епохи, у якому доля людини, нерозривно пов'язана з історичними процесами, набуває поетичної форми. Тому, окрім безлічі відомих граней людської особистості, у ній виразно репрезентовані різні аспекти її буття в контексті значущих історичних подій, вказуючи на окремість кожної людини у формуванні колективного образу минулого.

Через призму поетичних образів маємо можливість спостерігати, як суспільні трансформації, глобальні історичні процеси, особисті потрясіння, пов'язані з цими подіями, впливають на внутрішній світ людини, формують її світогляд та визначають життєві цінності. Відтак митець, «пропускаючи» крізь себе згусток почуттів, стає своєрідним каталізатором, виразником таких мотивів. Відповідно і переживань (простої за своєю суттю, але зі складним внутрішнім світом) людини.

До того ж, хоч ми і не ототожнюємо особистість автора з ліричним героєм, проте не рідкісним є явище автобіографізму, коли митець репрезентує власну долю у поезіях, долю сучасників, особисті переживання історичних подій. У такому разі ліричний герой стає гранично близьким до творця гуманістичними інтенціями, станом душі, бо разом із ним переживає часи змін. Тому впевнені, що перепрочитання й інтерпретація поезій із репрезентацією образу людини на тлі історії дає глибше розуміння контексту життя людини, зокрема і творчої особистості того часу.

Шістдесятництво стало рушієм для кардинальних змін, що стосуються сприйняття людини і оцінки її місця в історії. Митці звертаються до образу людини не лише як учасника історичних подій, а і як носія моральних і духовних

цінностей, що проходить випробування часом. Водночас у поезії шістдесятників людина постає в різних вимірах: як герой, що протистоїть системі, як індивідуальність із глибокими внутрішніми конфліктами та духовними пошуками.

Унікальність лірики покоління шістдесятників виявляється у тому, що людина в ній представлена у своїй неоднозначності та складності. Саме таким бачимо героя поезії «Злодій» Василя Симоненка:

*Дядька затримали чи впіймали –
Дядька в сільраду ескортували.
Дядька повчали і докоряли:
Як вам, дядьку, не ай-яй-яй
Красти на полі свій урожай! [72, с. 189].*

Ліричний герой, дядько, постає перед читачем у ситуації, що виявляє парадоксальні механізми радянської влади: його звинувачують у крадіжці власного врожаю, ставлячи під сумнів не лише право людини на результати її праці, а й саму сутність людської гідності.

*У кого ви крали? Ви крали в себе.
Це ж просто сором – красти свій труд.
Дядько понуро тім'я теребив*

І смакував махру [72, с. 189], – водночас герой вірша не сприймається як «злодій» чи навіть порушник, адже поезія зображує не стільки індивідуальну провину дядька, скільки його трагічну вразливість перед історичними процесами. Конкретний історичний контекст: час колективізації та ідеологічного тиску, залишив свій відбиток на світогляді й поведінці персонажа. Оксиморонний ефект «крадіжки власного» став результатом суспільних трансформацій, які позбавили людину права на вільний вибір: «Чому він злодій? З якої речі? / Чому він красти пішов своє?» [72, с. 189].

*Дядько клінав товстими віями,
Важко дивитися в очі ганьби,
Важко йому із домашніми мріями*

Враз осягнуть парадокси доби [72, с. 189], – так автор наголошує на прірві між звичними прагненнями ліричного героя та реальністю, у якій панують лицемірні й байдужі «демагоги і брехуни» – чиновники, які паразитують, маніпулюючи суспільними цінностями та перетворюючи моральні ідеали на інструмент впливу. Тому поезія Василя Симоненка стає своєрідним морально-етичним вироком епосі, яка змушує людину втрачати не тільки контроль над результатами своєї праці, але й над власною душею, перетворюючи особистість на беспорядний об'єкт ідеологічного контролю.

Тільки у грудях клекоче гроза:

Хто обікрав, обскуб його душу?

Хто його совісті руки зв'язав? [72, с. 189]. Відтак дядько змушений не лише підкоритися зовнішньому тиску, а й «визнати» нав'язану йому провину. Ця позиція вказує на історичну зумовленість його беспорядності. У цьому контексті дядько є відображенням людини, на яку впливають історичні процеси, що пригнічують її особистісну свободу, трансформуючи її внутрішній світ у відповідь на вимоги часу.

Не чути голосінь, іржавіють оркестри,

Оратори втомились від кричань:

В труні лежить не вождь і не маєстро,

А просто – кукурудзяний качан [72, с. 191], – такими рядками розпочинається поезія-епітафія Василя Симоненка «Некролог кукурудзяному качанові...». Наповнений метафоричністю поетичний текст розповідає читачеві не лише історію «смерті» звичайного качана кукурудзи, але й про глибоку драму людської праці, знеціненої в умовах радянської ідеології, що втілилася в недалекоглядній політиці хрущовських реформ. За алегоричними образами прихований значно глибший сенс, який розкриває місце людини та її праці в контексті історичних подій, а також критику суспільно-політичних явищ свого часу.

Історичний контекст та політика так званої «кукурудзяної кампанії» була частиною екстенсивної моделі господарювання, яка спиралася на механічне

розширення посівних площ та масштабне збільшення посівів кукурудзи, часто без урахування кліматичних та економічних особливостей регіонів. Попри початкові оптимістичні заяви, кампанія призвела до численних проблем: виснаження ґрунтів, зниження врожайності деяких культур, зростання дефіциту продовольства та загальної економічної неефективності. Сама ця політика, спрямована на виконання, як виявилось, утопічних планів, стала лише ще одним доказом абсурдності радянської системи, де людська праця перетворюється на засіб досягнення абстрактних цілей.

Безсонні ночі, неспокійні днини,

Мозолі, піт, думок гарячий щем

Лягли з тобою поруч в домовину

І догнивають під густим дощем [72, с. 191], – Симоненко з певною іронією підходить до зображення «смерті» качана, перетворюючи її на алегорію знецінення людських зусиль. У свою чергу рядки *«Труна із тупості, бездарністю оббита»* [72, с. 191] трактуємо не тільки як конкретну поразку аграрної політики, але й як ідеологічний диктат, який змушує людей підкорятися абсурдним економічним і політичним рішенням.

Ліричний герой, звертаючись до качана, болісно запитує: *«Качане мій, за що тебе згноїли? / Качане мій, кому ти завинив?»* [72, с. 191]. Таке звернення набуває екзистенційного звучання і висвітлює історичну несправедливість, у якій індивід стає безсилим перед тиском владної верхівки. Занурення у радянську реальність, де особистість сприймається лише як частка безликої маси, у суспільстві, де співіснують безлічі таких самих «качанів», підкреслює особливості життя людини того часу. У цих рядках – глибокий протест проти системи, яка згноїла не лише результат праці, а й саму людську гідність.

Авторська іронія підкреслює трагізм ситуації: смерть качана супроводжує не патетика й возвеличення героїзму, а зневажливе мовчання. Симоненко розвінчує міфологізовані постаті «вождя» та «маестро», залишаючи лише звичайний, знецінений плід – качан, у який вкладено працю, надії та прагнення звичайної людини. *«Качане мій, лягли в твою могилу / І людська праця, і*

щедроти нив» [72, с. 191], – у цьому контексті качан виступає як символ зневаженої гідності й пригніченої індивідуальності, віддзеркалюючи кризу моральних та етичних орієнтирів.

Прокляття вам, лукаві лицедії,

В яких би ви не шлялися чинах!

Ви убиваєте людську надію

Так само, як убили качана [72, с. 191], проголошує ліричний герой Василя Симоненка. Поет майстерно поєднує метафоричність із глибоким осмисленням суспільно-історичних процесів, розкриваючи драму особистості. Поетичний твір занурює читача в сатирично загострену реальність, яка не обмежується буквальним прочитанням. Василь Симоненко витворює образ «кукурудзяного качана» як символ не лише конкретного історичного проміжку, а і як символічне зображення наслідків нав'язування утопічних ідей, що призводять до марнотратства людських зусиль. Поезія не тільки демонструє глибоку метафоричність, але й виявляє критичну спрямованість поета як інтелектуала, що вболіває за долю людини у світі, де її голос нерідко залишається непочутим.

Дикими, незнаними речами

Марить брама у тривожнім сні,

Де сторожа брязкає ключами

І скриплять ворота затісні [72, с. 193] – так у поезії «Брама» Василь Симоненко витворює однойменний алегоричний образ, який репрезентує історичну пам'ять і виступає безмовним свідком процесів переслідувань, цензури та репресій.

Людина-miteць у контексті історії особливо виразно осмислюється в поезіях шістдесятників, де автори прагнуть не тільки зафіксувати трагічні моменти доби, а й відобразити долю творчої особистості в умовах історичних змін.

Привиди з кривавими мечами

У накидках чорних, ніби ніч,

Граються безформними м'ячами –

*Головами, знесеними з пліч.
Кров стіка під флегматичні мури,
Зойки захолили на губах –
Сотні літ наруга і тортури*

Мертвих повертають у гробах [72, с. 193] – поезія репрезентує боротьбу митця за право на власний голос і водночас змальовує його як вразливу людину. Брама є не лише свідком, а й відображенням суспільства, яке, будучи інертним, дозволяє системі придушувати творчу думку. Цей образ стає дзеркалом часу, в якому долі миців переплітаються з жорстокою реальністю, створеною тоталітарним режимом.

Василь Симоненко майстерно відтворює атмосферу нічного жаху, яка була реальністю для багатьох українських митців у часи радянського терору. Він поетично осмислює сцени, коли вночі представники «правоохоронних» структур приходили до митців, щоб забрати їх назавжди. Тиша ночі є наслідком трагедій, які розгорталися в тіні: арештів, катувань і депортацій до таборів. Згадка про «зойки захолили на губах» і «голови, знесені з пліч» досить прямо вказують на жорстокість репресій, які винищували інтелігенцію – творців культури та захисників вільнодумства. Ніч була часом, коли тоталітарна машина діяла з найбільшою ефективністю: без свідків і без права на захист.

*І не бачить місто в ніч похмуру,
Як сторожа (вже не при мечях)
Нову жертву кидає під мури*

З тряпкою брудною на очах [72, с. 193] – фінальні рядки втілюють долю багатьох митців, яких заарештовували і змушували мовчати, часто позбавляючи їх найціннішого – права на творчість і свободу думки. Закриті очі символізують не тільки фізичну сліпоту, а й спробу системи позбавити людину бачення істини та можливості протистояти несправедливості. У цих умовах творчість перетворюється на акт спротиву, а сам митець – на символ опору. Відтак ця поезія є не просто художнім текстом, а болісним свідченням історії, в якій доля миців злилася з трагедією цілого народу.

Людство, зокрема українське суспільство, пережило і продовжує переживати безліч потрясінь: голод, революції, війни. Не виключення і ліричні герої поезій шістдесятників, у яких митці вкладали власне сприйняття реальності, відображаючи дійсність, у якій існували самі. Систему координат, у якій творили у свій час. Тому цілком закономірно, що поезія шістдесятників зосереджується на людині як індивідуальності з унікальними внутрішнім світом та долею. Тут вона в умовах суспільно-історичних трансформацій постає не просто елементом системи, частиною суспільного механізму, а повноцінною особистістю.

Поезія шістдесятників яскраво відображає тісний зв'язок між людиною та історією, змальовуючи її як активного учасника соціальних і політичних подій, водночас показуючи вплив цих подій на її долю. Вірші цього періоду акцентують на багатовимірності людської природи, пропонуючи різні інтерпретації її ролі у великих історичних зрушеннях – від жертви до творця нової реальності. Відтак творчість шістдесятників багатогранно висвітлює образ людини, демонструючи її постійний діалог з історією та спробу знайти своє місце у мінливому світі.

РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ШІСТДЕСЯТНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1 Методичні рекомендації щодо роботи над образом матері на уроках української літератури

На сучасному етапі модернізації освітнього процесу є актуальним пошук методів, прийомів, форм та засобів навчання, що сприяють успішному навчанню учнів, адже сучасна школа має формувати творчу, конкурентоспроможну особистість, яка здатна самостійно здобувати та застосовувати знання, приймати нестандартні рішення. Тому саме правильно підібрані методи «дають змогу створювати навчальне середовище, в якому теорія і практика засвоюються одночасно, а це надає змогу учням формувати характер, розвивати світогляд, логічне мислення, зв'язне мовлення; формувати критичне мислення; виявляти і реалізовувати індивідуальні можливості» [45, с. 165].

Разом з тим важливою є проблема формування особистості здобувача освіти в загальноосвітніх навчальних закладах, особливо, коли мова йде про родинні цінності як духовне джерело становлення учня, формування його національної свідомості.

Тому пропонуємо методичні рекомендації для проведення традиційного уроку літератури, базованому на творчій спадщині шістдесятників, де метою є узагальнення морально-етичних принципів, що є компонентом формування національності самосвідомості, любові до рідної землі, свого народу та людини-трудівника зокрема, як представника української ментальності.

Ураховуючи чинну програму з української літератури, де передбачено вивчення ліричних творів родинної тематики та виховання поваги до сімейних цінностей, ми обрали темою уроку «Борис Олійник. Творча біографія письменника. Образ матері в поезіях «Наша мати - сивая горлиця», «Мамо, вечір догора», «Пісня про матір»». Триєдиною метою уроку є: ознайомлення учнів із поезіями Б. Олійника, присвяченими образу матері; розвиток уміння аналізувати

Рисунок 3.1.2. Метод «Чотири кути»

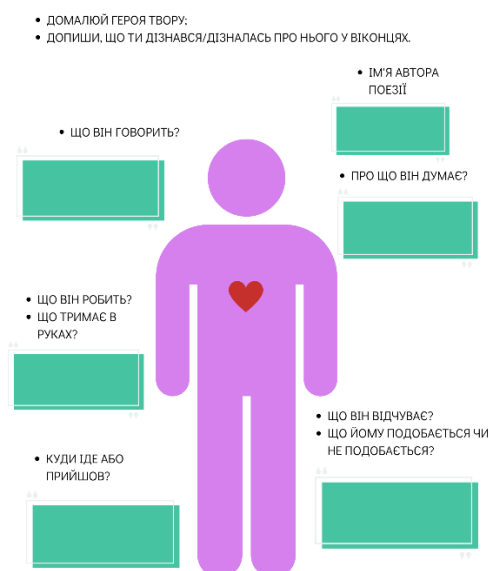
У центрі - позиція, фраза, твердження, з якими потрібно погодитись або не погодитись, а також обґрунтувати свою думку. Після чого вчитель ставить учням питання, спостерігаючи за їхнім вибором чи позицією. Наприклад:

- Твори Бориса Олійника повчальні й захопливі;
- поезії письменника змушують замислитись над деякими морально-етичними проблемами;
- у ліричних творах письменника порушена проблема батьків і дітей та ін.

Зауважимо переваги методу: розвиток комунікативної компетентності через висловлення власної думки; можливість вислухати аргументи інших, порівнюючи з власними, адже «сучасний учень повинен уміти протистояти тиску, робити вибір, аргументовано відстоювати власну думку, брати участь у дискусії» [85, с. 41].

Також цей метод поєднується із методом бесіди, тому педагог має змогу ставити уточнюючі запитання та робити підсумки, що дає вчителю можливість зрозуміти наскільки правильно і успішно засвоїли зміст теми школярі, що водночас дозволяє ліквідувати проблеми в процесі подальшої роботи.

Для оптимізації безпосереднього аналізу поезій пропонуємо методичний прийом «Літературний силует» (див. Рисунок 3.1.3).

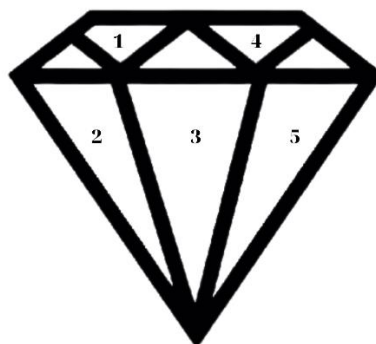
Рисунок 3.1.3. Метод «Літературний силует»

Завдання пропонує охарактеризувати ліричного героя, користуючись такими підказками:

- Про що герой думає?
- Що герой відчуває? Що він цінує?
- Що він говорить?
- Що герою подобається чи не подобається?
- Яким одним прикметником його можна охарактеризувати?

Метод розрахований на учнів 5 – 11 класів та підійде для використання за будь-яким програмовим твором з літератури. Він дозволяє багатоаспектно проаналізувати поезію та сприяє формуванню читацької компетентності учнів.

Етап підбиття підсумків уроку доцільно зреалізувати, використовуючи метод «**Діамант цінностей твору**». Для цього потрібно, аби учні, осмисливши поезію, записали в робочому зошиті п'ять цінностей, закладених, на їхню думку, в ліричному творі. Після цього потрібно зафарбувати сектори діаманта у ті кольори, які відповідають відчуттю учня кожної із записаних цінностей (див. *Рисунок 3.1.3*).

Рисунок 3.1.3. Метод «Діамант цінностей твору»

Відтак цінностями, виокремленими у поезії Б. Олійника «Пісня про матір» можуть бути: любов до рідних, що відповідає червоному кольору; турбота, що асоціюватиметься, до прикладу, із жовтим кольором та ін.

Цей метод є ефективним засобом для рефлексії та взаємодії на уроці, адже дає змогу якісно поєднувати різні форми роботи з учнями: фронтальну (опитування всього класу, коли кожен учень може поділитися своїми думками, відповідаючи або доповнюючи відповідь) та індивідуальну (коли учні мали на аркушах виконати завдання самостійно).

Завершальним етапом заняття є підбиття підсумків уроку. Для його проведення рекомендуємо метод «Світлофор», що передбачає співвідношення рівня розуміння матеріалу учнями з певним кольором світлофора: якщо під час виконання завдання все зрозуміло - зелений; якщо учні мають якісь сумніви – жовтий; якщо не зрозуміли – червоний. Додатково учні можуть ставити питання, зазначивши їх в межах кольорового квадрата, або ж відповідати на поставлені вчителем запитання, залежно від поставлених завдань (див. Рисунок 3.1.4).

Рисунок 3.1.4. Метод «Світлофор»

Отже, для повноцінного сприйняття учнем-читачем ліричного твору, необхідна правильна організація активної навчальної діяльності, яким передують сформовані інтерес та читацька потреба. Також під час аналізу ліричного твору важливо не лише враховувати особливості поезії, а й вікові та психолого-педагогічні особливості учнівського колективу, від чого залежатиме сприймання, аналіз та інтерпретація художнього твору.

Під час роботи над твором важливо використовувати ефективні методи та прийоми, щоб допомогти учням осягнути ідейно-художній зміст твору. Поступово, зі зміною класу, можна ускладнювати методи, прийоми та види діяльності, що використовуються під час вивчення ліричних творів на уроках української літератури.

3.2 Нестандартні форми роботи під час вивчення поезії «Лебеді материнства» Василя Симоненка

Потреба формування високого рівня пізнавальної активності учнів стає все більш актуальною. Це обумовлено швидкістю технічного розвитку, що неодмінно відображається на освітньому процесі. Тому сучасні методи навчання, враховуючи ці особливості, можуть бути ефективним засобом формування пізнавальної активності учнів на уроках української літератури.

Сучасні методи активізації навчання мають потужний ефект на розвиток когнітивних процесів учнів, зокрема, сприяють розвитку уваги, пам'яті, логічного мислення, творчих та комунікативних навичок. Ці технології орієнтовані на розвиток пізнавальних процесів, оскільки дозволяють залучити увагу та допомогти учням засвоїти матеріал у більш легкий та цікавий спосіб.

Крім того, вони дають можливість створити ситуацію, що вимагає формування критичного мислення учнів. Учасники освітнього процесу повинні бути готові до прийняття рішень на основі аналізу інформації та розв'язуванні завдань, що сприяє формуванню пізнавальної активності та розвитку когнітивних навичок учнів.

Отже, наведемо декілька прикладів завдань, які можна застосувати на уроці української літератури, зокрема з учнями, вивчаючи творчість Василя Симоненка, а саме під час вивчення теми «Лебеді материнства». Загальнолюдські цінності у творі, втілення особливостей української ментальності, рис національного характеру», що передбачена чинною навчальною програмою.

Дидактична гра «Вірю – не вірю». Цю гру можна використовувати на будь-якому уроці або його етапі. Та вважаємо, що найефективніше її застосування на підсумкових уроках. Суть гри полягає в тому, що кожне твердження починається словами: «Чи вірите ви, що ...». Учні повинні погодитися з твердженням, перенісши картку в інше поле, або спростувати його та аргументувати свою думку (див. Рисунок 3.2.2).

Рисунок 3.2.1. Дидактична гра «Вірю – не вірю»

Так, на уроці, присвяченому вивченню творчості В. Симоненка вчитель може використати для цієї гри такі питання:

- Чи вірите ви, що після закінчення Київського університету Василь Симоненко отримав фах музиканта?
- Чи вірите ви, що після закінчення університету Василь Симоненко працював у газеті «Полтавська правда»?
- Чи вірите ви, що Василь Симоненко похований у рідному селі Біївці на Полтавщині?
- Чи вірите ви, що люди, за поезією Симоненка «Ти знаєш, що ти людина», бувають щасливі і нещасливі?

Схожим чином можна використати прийом **«Чарівного колеса»**. Кожен учень має змогу «крутити» уявне колесо, у такий спосіб обираючи собі питання,

або ж завдання, яке в майбутньому має виконати: виокремити троп із поезії, її проблематику, або ж тему чи ідею (див. Рисунок 3.2.2).

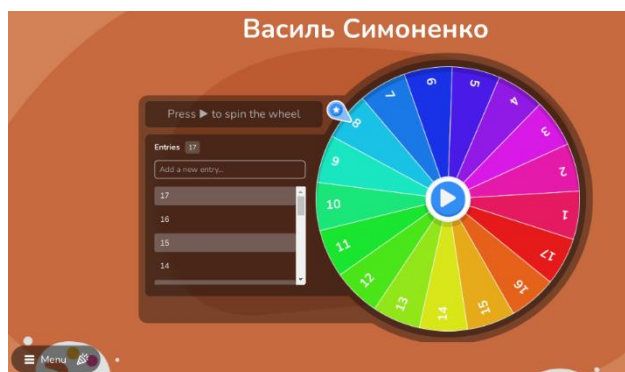

Рисунок 3.2.2. «Чарівне колесо»

Одним із головних позитивних аспектів використання цього методу є стимулювання до навчання. Візуальні, звукові ефекти допомагають учням повному взаємодіяти з матеріалом і вивчати його в цікавій і захоплюючій формі. Корисним є також ефект несподіванки, що спонукає учнів досить швидко формулювати відповідь, завчасно не знаючи запитання.

Якщо ж ми говоримо про аналіз конкретної поезії на занятті, то, беручи за приклад «Лебеді материнства» В. Симоненка, можна використати метод «Літературна скринька».

Учні мають зіставити продемонстровані зображення із поезією, що також передбачає її аналіз. Наприклад, тропи, а зокрема епітети, у поезії «Лебеді материнства» доречно виокремити таким чином (див. Рисунок 3.2.3).

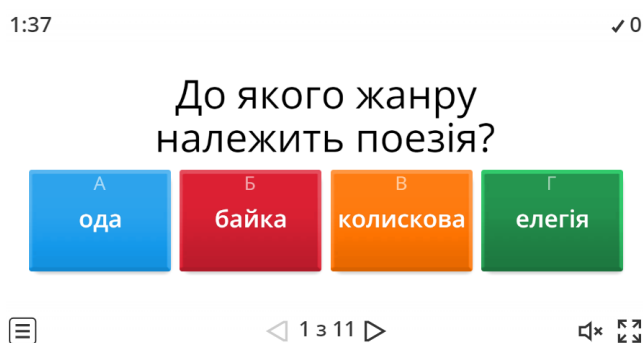
Рисунок 3.2.3. «Літературна скринька»

Учні ж мають продовжити рядок, згадавши поезію, та проаналізувати названий троп:

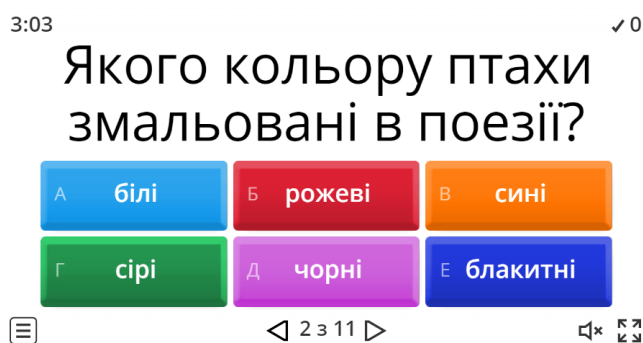
- Лебеді... (рожеві);
- зорі... (сургучеві);
- ласка... (материнська добра);
- хата... (білява);
- очі... (материнські);
- мавки... (чорноброві);
- тривоги... (приспані);
- смеркання... (хмільне);
- поле... (чуже);
- пір'я... (рожеве);
- сузір'я... (золоте).

Також дібраний дидактичний матеріал сприяє унаочненню та кращому запам'ятовуванню матеріалу, що також корисно для вивчення поезії напам'ять.

Комплексний підхід до перевірки знань учнів може містити виконання інтерактивних тестів, що передбачає вибір правильної відповіді із запропонованих варіантів. Як приклад наводимо тест, створений на онлайн-платформі LearningApps (див. *Рисунки 3.2.4; 3.2.5*).

Рисунок 3.2.4. Інтерактивний тест

Рисунок 3.2.5. Інтерактивний тест

Тож для підсумкового заняття з української літератури запропоновано інтерактивну форму роботи у вигляді тесту за опрацьованою темою. Використання такого роду ігор та тестів на уроці української літератури спонукає учнів не лише до прочитання творів, а й до активної пізнавальної діяльності. Акцентуємо увагу на тому, що «в умовах інтерактивного навчання вправи, розроблені за допомогою сервісу LearningApps, формуванню в учнів таких інтелектуальних умінь, як аналіз, порівняння, виокремлення головного, а також критичне мислення та здатність приймати оптимальні рішення» [62, с. 19].

Також зважаймо на переваги інтерактивних дидактичних матеріалів перед традиційними, що «полягають у їх наочності, доступності, креативності, у застосуванні, наприклад, ноутбука замість книги, але не можна зловживати комп'ютерною підтримкою, як і будь-яким іншим одним методом роботи, щоб у свідомості дитини правила не асоціюватися з кнопками й готовими таблицями» [69].

Тому наголошуємо на тому, що рівень набутих знань можна перевірити не лише за допомогою тестів на паперових носіях, або ж шляхом усного опитування, а й у цікавій ігровій формі, попередньо створивши гру, кросворд, вікторину тощо.

3.3 Специфіка роботи з медіаосвітнім компонентом у літературній освіті школярів (на матеріалі творчості шістдесятників)

Традиційно освіта зосереджена на передачі знань та формуванні ключових компетентностей здобувачів. Однак у сучасну цифрову епоху одних тільки знань недостатньо, адже суспільство потребує навичок критичної оцінки великої кількості інформації, яка сприймається через різні канали реценції. Медіаосвіта заповнює цю прогалину, надаючи здобувачам інструменти для її інтерпретації, аналізу та оцінки.

А. Віннічук та В. Крупка у статті «Інноваційні технології активізації читацької діяльності школярів» зазначають, що «інноваційна мета освіти –

модельовання креативного освітнього середовища, сприятливих умов для творчості, реалізації природної суті й соціальних потреб людини» [9, с. 36]. Одним із її завдань є використання інформаційного простору, який передбачає ознайомлення з різноманітними текстами, зображеннями, відео, що формують наше уявлення про навколишній світ. За цих умов особливо важливою стає медіаосвіта, яка дає можливість критично аналізувати інформацію, отримувати знання з різних джерел, створювати власні медіапродукти.

Саме тому медіаосвіта як його компонент в сучасному освітньому середовищі стає важливою складовою процесу навчання. Зі стрімким розвитком технологій і зростаючим впливом медіа на наше повсякденне життя важливо забезпечити здобувачів освіти необхідними компетентностями для сприйняття та критичного аналізу інформації, яку вони споживають. Тому важливим вважаємо відслідковування впливу медіаосвіти на розвиток особистості в рамках сучасного освітнього процесу, зосередження уваги на її впровадженні в літературній освіті, де використання сучасних медіаресурсів стає прерогативою діяльності.

Медіаосвіта стає незамінним аспектом сучасного навчання, особливо в контексті шкільного курсу української літератури, де трансформується в своєрідний місток між традиційними літературними творами та сучасними формами комунікації, сприяє глибшому розумінню явищ літератури та її динамічної взаємодії з різними ресурсами мережі Інтернет. Медіаосвіта – це не просто модний тренд, а й необхідність, викликана вимогами соціуму. Як зазначають автори «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні», «... медіаосвіта – частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою масмедіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [37, с. 7].

Тому, погоджуючись із цим визначенням, зауважуємо, що важливою є підготовка школярів до свідомої діяльності в медіасередовищі через формування критичного ставлення до медіапродукції, їхнього перетворення на свідомих і творчих користувачів масмедіа, сприяння виробленню імунітету до маніпулятивної дії екрану, створення умов інформаційної безпеки, що є неможливим без опанування основ медіаграмотності. Н. Череповська виділяє такі принципи медіаосвіти: обов'язковість, значну тривалість медіаосвітнього процесу, сприймання медіапродукції як суб'єктивної репрезентації дійсності, орієнтація на критичне сприймання медіапродукції, інтерактивність взаємодії між учнями та вчителем, стимулювання розвитку комунікативних здібностей учнів, стимулювання творчого потенціалу у процесі сприймання медіатекстів і у створенні власних текстів [82, с. 148–149]. Запропоновані принципи утверджують думку про те, що ефективна робота з учнями щодо вивчення медіаграмотності дозволяє їм пройти трансформацію з пасивних споживачів інформації в активні.

Згідно з Концепцією нової української школи однією з основних компетентностей є інформаційно-цифрова. Вона передбачає вміння впевнено і критично користуватися інформаційно-комунікаційними технологіями для створення, пошуку, обробки та обміну інформацією в професійній сфері, суспільному просторі та спілкуванні. Ця компетентність вміщує в себе розвиток інформаційної та медіаграмотності, навичок програмування, алгоритмічного мислення, роботи з базами даних, а також забезпечення інтернет-безпеки та кібербезпеки. Крім того, важливо розуміти етичні норми роботи з інформацією, що стосуються авторського права та інтелектуальної власності.

Робота з медіаматеріалами на уроках літератури є корисною для учнів, оскільки вона сприяє знайомству з журналістськими стандартами, вивченню механізмів функціонування ЗМІ, аналізу кінопродукції та реклами, створенню власних медіапродуктів, формуванню аналітичного підходу до споживання медіаінформації.

Ураховуючи комунікативну специфіку уроків української літератури, ключовими для розвитку інфомедійної компетентності є інтерактивні методи. Поєднання медіаосвіти з вивченням літератури має на меті навчити не лише читати медіатексти, а й цілісно їх сприймати, аналізувати, розуміти прихований зміст, а також розрізняти факти та судження.

Уважаємо, що літературна освіта в школі є основою для формування національної ідентичності та розуміння історичних, культурних і соціальних процесів. Зосереджуючись на творах українських авторів, учні мають змогу ознайомитися з багатством національної спадщини та її впливом на сучасність. Відтак під час вивчення творчості митців слова значну увагу варто звертати на достовірність інформації. Важливо, щоб учні не лише ознайомлювалися з творами та біографіями видатних митців, але й навчалися критично оцінювати інформацію. Учителі мають спрямовувати учнів до пошуку й аналізу надійних джерел, зокрема авторитетних літературознавчих праць, архівних документів та епістолярію, що є у вільному доступі.

Шістдесятництво є одним із найяскравіших явищ у літературному процесі ХХ століття. В. Крупка відзначає, що «шістдесятники поетично спроектували співвідношення гуманістичного та ідеологічного, свідомого та несвідомого, чуттєвого й раціонального на актуальну для суспільства проблему правди художнього слова» [43, с. 1], а А. Віннічук увиразнює ще один аспект, який у медіаосвітньому прояві є аж надто цікавим та неоднозначним, на її думку, «роль автора, його взаємини з текстом, відповідальність автора за смисл та значення тексту не завжди пов'язані з постаттю автора як соціального феномена» [91, с. 106].

Саме ці світоглядно-художні домінанти дають можливість по-різному трактувати творчість літературного покоління, тому для учнів в аспекті медіаосвітньої діяльності є чимало роботи з достовірною та фейковою інформацією.

Під час вивчення творчості шістдесятників важливо уникати поширених помилок і міфів, які можуть викривити розуміння їхньої ролі в літературному

процесі другої половини ХХ століття. Наприклад, біографії багатьох поетів та письменників цього періоду наповнені легендами та суперечностями, що виникли внаслідок політичних репресій та цензури. Тому необхідно використовувати достовірні джерела, щоб відновити правдиву картину їхнього життя і творчості.

Учні повинні навчитися аналізувати тексти з позиції їхнього історичного та культурного контексту, зокрема в аспекті зв'язку із соціумом, який істотно впливав на творчість митців. Важливо також, щоб вони вміли відрізнити факти від суджень і суб'єктивних інтерпретацій, що допоможе їм формувати власну думку на основі правдивої інформації. Переконані, що відповідальний підхід до вивчення української літератури забезпечує не лише глибше розуміння національної культурної спадщини, але й розвиток критичного мислення та аналітичних навичок в учнів, адже правдиве й об'єктивне висвітлення їхнього доробку сприяє формуванню поваги до історичної правди та культурної ідентичності.

Відтак завдання, розроблені з урахуванням специфіки навчальної дисципліни, що вміщують медіакомпонент, відіграють ключову роль у поглибленні та розширенні розуміння учнями текстів різних літературних стилів. Завдяки їм здобувачі освіти не лише знайомляться з літературними явищами та творчістю письменників, а й отримують можливість дослідити їх виважено й ґрунтовно. Одним із ключових аспектів формування компетенцій інфомедійної грамотності є організація навчання як творчого процесу. Розвиток критичного мислення тісно пов'язаний із творчістю, неординарністю та оригінальним підходом до вирішення поставлених завдань. Тому під час навчання важливо поєднувати теоретико-літературні поняття з творчістю автора, що розвиває відповідні компетентності.

Істотною перевагою формування інфомедійної грамотності учнів є розробка системи завдань, спрямованих на розвиток у них ідентифікації маніпуляцій та фейків, диференціації фактів та суджень, аналізу текстів для розуміння прихованих сенсів, порівняльного аналізу творів та відгуків на них.

Тому пропонуємо розглянути приклади організації практичної діяльності здобувачів освіти: завдання з медіаосвітніми елементами, які можуть бути корисними упродовж вивчення української літератури.

Завдання 1. «SMM-менеджер». Залежно від теми уроку учні створюють сторінку митця в будь-якій соцмережі, при цьому опрацьовують інформацію з різних джерел.

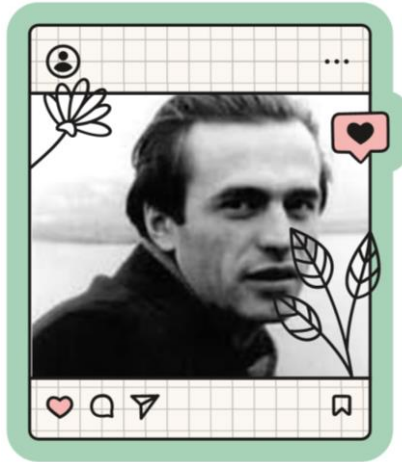
Уявімо, що шістдесятники – наші сучасники. Безумовно, як соціально активні особистості, вони б не оминули й створення сторінок у соцмережах. Якими б були їхні акаунти? Які теми та ідеї вони б там висвітлювали? Можливо, їхні сторінки стали б справжніми осередками дискусій, де б вони ділилися своїми творами та обмінювалися думками з читачами чи однодумцями.

Тому учням пропонується створити та заповнити сторінки в соціальних мережах, уявляючи, що вони належать відомим українським письменникам. Це завдання передбачає публікацію фотографії автора, його псевдоніму, соціального статусу та гасла, де доречним буде дібрати влучну цитату цього автора чи авторки.

Необхідно також додати біографічну інформацію: рік та місце народження, освіту, перелік друзів (реальних, сучасників письменника та вигаданих персонажів), фото з творами та їх анонси. Творчим елементом також можуть стати дописи від імені письменника та коментарі до них від віртуальних відвідувачів сторінки.

Спочатку учням може здатися, що вони лише розважаються, а насправді для того, щоб створити сторінку, потрібно опрацювати та проаналізувати великий обсяг інформації, бажано з різних джерел, виокремити необхідний матеріал. Залежно від теми змінюється й змістове наповнення цієї сторінки, увага акцентується на головних аспектах. Завдяки цьому завданню учні не просто опрацьовують інформацію, а й активно взаємодіють із нею. Вони формулюють власну думку про історичних діячів, діляться цікавими фактами, дискутують із однокласниками та спільно доходять висновків. Цей процес не

лише сприяє кращому засвоєнню знань, а й розвиває навички критичного мислення, комунікації та командної роботи.

Рисунок 3.3.1. Сторінка митця у соцмережі

Завдання 2. «Дописувач у Wiki». Цифрова епоха ставить перед учнями нові виклики: не вся інформація в Інтернеті є достовірною. Це твердження особливо актуальне щодо біографій письменників. Тому пропонуємо учням попрацювати з біографічною статтею одного з шістдесятників, віднайти в ній неточності.

Кожен учень отримує друкований аркуш, що імітує біографію письменника з Вікіпедії. Завдання – знайти всі помилки та виправити їх.

Завдання 3. «Шерлок Холмс». Створити оголошення в соцмережі про публікацію ще невідомого до сьогодні твору якогось письменника, додати абсурдні факти. Проаналізувати:

- «Чи насторожує вас щось у цьому дописі?
- На що/кого покликається автор допису, на які джерела? Наскільки ці джерела є перевіреними, надійними та авторитетними?
- Поміркуйте, чому люди часто вірять неперевіреним фактам?» [44].

Також учням варто обґрунтувати свої міркування.

Завдання 4. «Стоп-кадр» або «Відчуй різницю». Під час роботи з екранізаціями творів шістдесятників пропонуємо зупинити відео й проаналізувати побачене. Порівняти текст художнього твору й екранізації. Виявити різницю між оригіналом, фільмом за мотивами та екранізацією за фрагментом. Таке завдання має дати розуміння інтерпретації твору.

Рисунок 3.3.2. Плакат «Художній твір та екранізація»

Завдання 5. «Мемологія». У сучасному інформаційному просторі, де панує потік різноманітних даних, украй важливо вміти не лише швидко опрацьовувати інформацію, а й критично її оцінювати, відрізняючи факти від вигадок. Одним із найефективніших методів розвитку цих навичок у школярів є робота з інтернет-мемами.

Мем, або інтернет-мем, – коротка інформація іронічного характеру, яка може бути представлена у вигляді тексту, зображення, звуку чи відео. Мем виражає ставлення до певних подій, явищ чи осіб, поширюється в Інтернеті та швидко набуває популярності серед користувачів. Найпоширенішим форматом інтернет-мемів є картинка з дотепним текстовим поясненням. Цей формат поєднує в собі візуальну привабливість та лаконічний текст, через що легко запам'ятовується.

Завданням є прокоментувати меми, пояснити їх значення, з'ясувати правдивість інформації, а також висловити власну думку щодо репрезентованих фактів.

Завдання 6. «Тривимірний погляд». Учні об'єднуються у групи, кожна з яких досліджує один і той самий твір (явище, героя) за допомогою трьох різних інтернет-джерел. Такими джерелами можуть бути інтерв'ю з автором, віртуальна лекція, стаття, сайт із відгуками читачів тощо. Завданням групи є порівняти та проаналізувати інформацію з різних джерел, підкреслити спільні та відмінні риси, а також сформуванати власне бачення досліджуваного предмета. Запитання до груп можуть бути такими:

- «якого героя створював автор?
- як сприйняли героя критики?

- яким бачать героя читачі?» [57, с. 198].

Так учні навчаються формувати цілісну картину досліджуваного, виділяти ключову інформацію, порівнювати та аналізувати дані, узагальнювати та робити висновки.

Завдання 7. «Правда чи фейк». Застосовувати можна, як на уроці мови, так і літератури. Виконуючи його, варто продумати, який вислів і якого митця буде на білборді відповідно до теми уроку, що активізує пошукову діяльність, розвиває творче мислення, сприяє навичкам перевірки інформації (через перевірку авторства вислову в загальнодоступних джерелах), стимулює до активної комунікації та дискусії, перевірки інформації.

Рисунок 3.3.3. Плакат «Правда чи фейк»

Отже, медіаосвіта є трансформаційним рушієм у галузі освіти, що збагачує навчальний досвід учнів і сприяє їхньому особистісному зростанню. Взаємодія з різноманітним медіаконтентом дає поштовх для формування компетентностей, критичного мислення. Крім того, медіаосвіта заохочує до творчості, виховує емпатію та готує до сприйняття різних точок зору.

У свою чергу, інтеграція медіаосвітнього компоненту в контекст вивчення творчості представників літературного шістдесятництва на уроках української літератури дає змогу поглибити розуміння творчості шістдесятників учнями. Адже завдяки аналізу медіаматеріалів, вони отримують широкий контекст для розуміння творів шістдесятників, їхніх ідей та місця в літературному процесі другої половини ХХ століття.

Отже, можна стверджувати, що сучасні методи навчання є потужним інструментом у освітньому процесі. Вони включають в себе комплекс технологій

та прийомів, спрямованих на розв'язання конкретних проблемних завдань та практичне застосування теоретичних знань.

Використання їх на уроках української літератури може сприяти розвитку пізнавальної активності учнів, а також формуванню їхніх компетенцій у галузі мовленнєвої діяльності, літературного аналізу та творчого мислення. Крім того, використання сучасних методів навчання може сприяти підвищенню мотивації учнів до навчання та розвитку їх соціальних навичок.

ВИСНОВКИ

Період середини ХХ століття приніс в українську літературу чимало талановитих митців, зокрема і поетів шістдесятників, які стали самобутнім культурно-національним феноменом, а їхня творчість відобразила неповторність менталітету українців, їх людинолюбність, відбила етико-моральні, духовні цінності нації.

Однією із провідних ідей представників генерації молодих митців було утвердження свободи особистості у всіх її проявах – особистісному та національному. Митці вважали, що повинні бути незалежними від влади, саме тому шістдесятники не сповідували тогочасні суспільні догми, відмовляючись від співпраці з владою і кожним своїм вчинком утверджуючи тенденцію непокори.

Шістдесятники сповідували культурний плюралізм, утверджували гуманізм, естетизм, інтелектуалізм, порушували питання мови й проблему внутрішньої свободи особистості, зверталися до національних традицій та звичаїв, продовжуючи, таким чином, естетику та виконуючи настанови митців Розстріляного відродження.

Поети вдавалися до різних видів лірики – філософської, патріотичної, інтимної й пейзажної, та жанрів, для яких характерні філософічність, інтелектуалізм, глибокий психологізм, а також використовували нові образи й різноманітні художні засоби.

В аспекті змістових параметрів шістдесятники прагнули розширити тематику своїх творів, зокрема основними мотивами поезій були: історія народу, єднання людини з природою, філософічність буття, тема поета і поезії, тема кохання, тема творчої праці, тема моралі. Зверталися митці й до теми науково-технічного розвитку, витворювали образ простої людини. Тому естетична цінність лірики майстрів слова визначається, перш за все суспільною вагою тематики й проблематики, поліфонічністю світобачень.

Шістдесятникам боліли соціальні кривди простої людини, паплюження таких понять як національна гідність та духовність. Відверто не приймаючи

тогочасну політику, письменники виносили на загал усі ті болючі проблеми, що їх прийнято було замовчувати.

Відтак художня реалізація образу людини в поезії шістдесятників стала явищем, яке суттєво вплинуло на розвиток української літератури та формування суспільного світогляду, тому важливо враховувати також його взаємозв'язок з соціокультурним контекстом тогочасної епохи.

Шістдесятники витворювали образ селянина, вирізняючи його вагомість, зумовлену ментальністю українців, кордоцентричною спрямованістю та власною глибокою повагою до його сакральності. Мотиви митця і мистецтва у поезії шістдесятників формують особливу естетичну парадигму, у якій художник є символом духовної свободи та водночас моральної відповідальності. Поети цього покоління акцентують увагу на екзистенційному напруженні між суспільними викликами та внутрішнім світом митця. Образ людини на тлі історії є провідним у поезії шістдесятників. Так через призму індивідуальних доль розкривається драматична діалектика взаємодії людини з історичною реальністю, де сила духу та моральний вибір стають головними чинниками її внутрішніх змін. Людина у творах шістдесятників є не лише об'єктом впливу історії, але і її творцем.

Відтак у поезії шістдесятників образи селянина, митця та людини на тлі історії формують цілісну художню парадигму, яка містить традиційні та модерністські елементи, створюючи концептуальне бачення особистості як суб'єкта історико-культурних трансформацій. Це підкреслює універсальність та естетичну самобутність поетичного спадку шістдесятників, мотивно-образну наповненість.

Також вважаємо вивчення творчості шістдесятників школярами важливою складовою становлення особистості, тому нами було запропоновано методичні рекомендації, використання яких на уроках української літератури під час вивчення поезії шістдесятників сприятиме розвитку пізнавальної активності учнів, а також формуванню їхніх компетенцій в аспекті мовленнєвої діяльності, літературного аналізу та творчого мислення.

Отже, дослідження літературознавчих та методичних аспектів мотивно-образних параметрів у поезії шістдесятників дозволило глибше окреслити особливості художнього мислення цього покоління та їх роль у формуванні національної літератури другої половини ХХ століття.

Аналіз поезії шістдесятників показав, що їхній творчий доробок базується на глибокому зв'язку з історико-культурним контекстом, що зумовило звернення до теми свободи, гуманізму, духовності, екзистенційного вибору та національної ідентичності. У свою чергу мотивно-образні параметри поезії репрезентують складну взаємодію між традиційним і новаторським. Ключовими мотивами стали мотиви праці, мистецтва, історичної пам'яті, а серед образів домінували селянин як носій національної ідентичності, митець як символ духовної свободи і відповідальності, а також людина як активний учасник історичних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анісімова Н. Світоглядні й естетичні засади поетичних поколінь 60-80-х років ХХ століття. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. № 8. С. 83–90.
2. Бажан О. Андрій Малишко та суспільно-політичні процеси в Україні (друга половина 1940–1960-і роки): оцінки, судження, дії. *Краєзнавство*. 2012. №4. С. 75–86.
3. Бажан О. Діяльність клубів творчої молоді в Україні в 1960-х рр. у першоджерелах. *Краєзнавство : науковий журнал*. 2006. № 1. С. 80–82.
4. Базилевський В. Студія одного вірша «Дід любимененепокинь» Івана Драча. *Літературна Україна*. 2020. № 1–2. С. 17.
5. Бібліотека поезії та літератури. Вірші Василя Стуса. *OnlyArt*. URL: <https://onlyart.org.ua/> (дата звернення: 15.02.2023).
6. Бібліотека поезії та літератури. Вірші Івана Драча. *OnlyArt*. URL: <https://onlyart.org.ua/> (дата звернення: 15.02.2023).
7. Витрикуш Г. Спадкоємність літератури: Леся Українка і поети-шістдесятники. *Творчі світи Лесі Українки*. 2010. С. 323–330.
8. Вінграновський М. Вибрані твори у 3 т. Тернопіль : Богдан, 2004. Т. 1 : Поезії. 400 с.
9. Віннічук А., Крупка В. Інноваційні технології активізації читацької діяльності школярів. *International Science Journal of Education and Linguistics*. 2024. 3(1). 35–46. URL: [file:///C:/Users/PC/Downloads/j.isjel.20240301.05%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/PC/Downloads/j.isjel.20240301.05%20(1).pdf) (дата звернення : 29.06.2024).
10. Гальчук О. Лірична сповідь Миколи Вінграновського. *Слово і Час*. 2007. № 4. С. 3–12. URL: <http://surl.li/ielmu> (дата звернення: 27.03.2023).
11. Гладир Ю. Євген Маланюк і поети-шістдесятники : точки перетину світоглядних площин. *Наукові записки*. 2013. № 124. С. 39–46.

12. Гладир Ю. Художнє осягнення теми митця й мистецтва у творчості шістдесятників (загальний огляд). *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. 2010. № 92. С. 426–435. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2010_92_62 (дата звернення: 20.03.2024).
13. Горнятко-Шумилович А. Мотиви старості в творчості Василя Симоненка (нарис проблематики). *Slavica Wratislaviensia*. 2016. Т. 163. С. 389–400. URL: <https://wuwr.pl/swr/article/view/4344> (дата звернення: 30.01.2023).
14. Гучко Г. Феномен шістдесятництва як вияв української ідентичності. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2013. № 16. С. 177–185.
15. Деркачова О. Поезія шістдесятників у контексті стильових систем української лірики другої половини ХХ століття. *Вісник Прикарпатського університету. Серія філологія*. 2013. № 40-41. С. 83–88. URL: <http://surl.li/ielnd> (дата звернення: 12.12.2022).
16. Деркачова О. Реалізація архетипного образу матері у творчості Василя Симоненка. *Українознавчі студії*. 2010. № 11. С. 197–206. URL: <http://194.44.152.155:8080/bitstream/123456789/5228/1/арх%20мат%20симо%20ненко.pdf> (дата звернення: 06.03.2023).
17. Дичківська, І.М. Інноваційні педагогічні технології. Київ: Академвидав, 2008. 264 С.
18. Діброва О. Лінгвопоетичні особливості образу матері в збірці Бориса Олійника «Сива ластівка». *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2013. № 39. С. 145–147. URL: <http://surl.li/ielnt> (дата звернення: 11.03.2023).
19. Діброва О. Метафоризація образу людини в мовнопоетичній площині Бориса Олійника. *Лінгвістичні дослідження*. 2014. № 38. С. 126–130. URL: <http://surl.li/ielug> (дата звернення: 14.01.2023).
20. Драч І. Берло : Книга поезій. Київ : Грамота, 2007. 912 с.
21. Драч І. Крила: поезії. Харків : Фоліо, 2001. 78 с.

22. Драч І. Сонячний фенікс : Вірші. Драм. поема. Київ : Молодь, 1978. 160 с.
23. Драч І. Шабля і хустина : Поезії. Київ : Рад. письменник, 1981. 159 с.
24. Дроздовський Д. Код майбутнього. Філософія українського шістдесятництва : монографія. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 2006. 192 с.
25. Єременко О. Синкретична динаміка емоцій в інтимній ліриці українського шістдесятництва. *Studia Philologica*. 2013. С. 112–115. URL: <https://studiap.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/63/75> (дата звернення: 15.01.2023).
26. Жиленко І. Номо feriens: Спогади. Київ : Смолоскип, 2011. 816 с.
27. Заверталюк Н. Концепція людини в драматичних поемах І. Драча 70-х років ХХ століття. *Редакційна колегія*. 2012. № 19. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/zbirniki/ffil/program_56d34b68de825.pdf (дата звернення: 15.03.2023).
28. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956-1987). Харків : Фоліо, 2003. 144 с.
29. Зборовська Н. Стильовий портрет шістдесятників. *Слово і Час*. 2001. № 12. С. 26–42.
30. Зборовська Н. Шістдесятники. *Слово і Час*. 1999. № 1. С. 74–80.
31. Зелененька І. Лірика дисидентів Василя Стуса й Тараса Мельничука як опозиція тоталітаризму. *Філологічний дискурс*. Вип. 10. 2020. С. 61–68.
32. Іванисенко В. Животрепетна наша історія. *Шістдесятництво: родовід і доба*. 1998. № 1. С. 94–100.
33. Іванишин П. Феномен внутрішньої окупації (неювілейний роздум про поезію Бориса Олійника). *ВО «Тризуб» ім. С. Бандери : БАНДЕРІВЕЦЬ*. URL: <http://surl.li/iesvr> (дата звернення: 29.03.2023).
34. Інтеграція інфомедійної грамотності у навчальний процес. *Навчально-методичні матеріали проєкту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність»*. К.: IREX в Україні, 2019-2020.

35. Каленченко О. Поліфонізм поетичного дискурсу шістдесятників (В. Симоненко, М. Вінграновський, В. Підпалій) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2009. 18 с.
36. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 625 с.
37. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні. Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України URL: <http://repl.rv.ua/units/menus/uploads/files/Media/koncepciya.pdf> (дата звернення: 01.06.2024).
38. Кордун В., Дончик В. та ін. Шістдесятництво як явище, його витoki й наслідки. *Слово і час*. 1997. № 8. С. 40 – 55.
39. Костенко Л. В. Річка Геракліта. Київ : Либідь, 2011. 336 с.
40. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 416 с.
41. Криловець Н. Мотив осені в натурфілософській поезії Ліни Костенко. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. № 61. С. 229–232. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/7500/1/61++47.pdf> (дата звернення: 29.03.2023).
42. Крупка В. Міфотворчий аспект агіографічних та християнських мотивів у поезії Володимира Забаштанського. *Науковий вісник УжНУ Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2011. № 26. С. 71–74. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/3945> (дата звернення: 30.01.2023).
43. Крупка В. Поезія Володимира Забаштанського (проблеми творчої еволюції) : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.01.01 – Українська література; Київс. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2010. 19 с.
44. Література як тренажер життя: підсумковий урок за рік. *Освіторія*. URL: <https://osvitoria.media/experience/literatura-yak-trenazher-zhyttya-pidsumkovyj-urok-za-rik/> (дата звернення: 05.06.2024).
45. Маринець А. Інноваційні технології навчання на уроках української мови та літератури. *Методика викладання української мови в сучасній школі*:

теорія та практика : Зб. тез доп. Всеукр. науково-пркт. конф., м. Харків, 31 берез. 2020 р. С. 162–165.

46. Медіаосвіта в школі та на уроці: Основи і приклади / За загал. ред. В.Ф. Іванова; Пер. з нім. В. Климченка. К. : Академія української преси, Центр вільної преси, 2020. 405 с.

47. Микола Ільницький. «Так пригнеться точнішим бути в слові...» (Поезія І. Драча останніх років). *Портал Експеримент: культура, освіта та наука*. URL: <http://surl.li/ielrh> (дата звернення: 27.03.2023).

48. Мовчан Р. Зasadничі основи вивчення української літератури в школі. *Дивослово*. 2014. № 8. С.10–12.

49. Навчальна програма з української літератури (Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, 2011 рік). URL : <http://surl.li/wjad> (дата звернення: 02.10.22).

50. Наєнко М. Історія українського літературознавства: підручник, видання друге, зі змінами й доповненнями. Київ : ВЦ «Академія», 2003. 365 с.

51. Ніколаєнко С. М. Освіта в інноваційному поступі суспільства. *Освіта України*. 2006. № 60–61 (754). С. 60–61.

52. Нова українська школа: poradник для вчителя. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

53. Олійник Б. Вибране: поезії, поеми. Київ : Етнос, 2009. 638 с.

54. Олійник Б. Вибрані твори у 2-х т. / Передм. О. Гончара. Київ : Дніпро, 1985. 316 с.

55. Олійник Б. Істина : вибр. поезії, поеми. Київ : Дніпро, 1976. 392 с.

56. Олійник Б. Криниці моралі та духовна посуха : статті, виступи, публіцистичні роздуми, інтерв'ю / ред. Н. Дзюбенко. Київ : Рад. письменник, 1990. 278 с.

57. Падалка Р., Лапушкіна Н. Медіаосвіта на уроках української мови та літератури. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. С. 198.

58. Пахльовська О. Українські шістдесятники : філософія бунту. *Сучасність*. 2000. № 4. С. 65–84.

59. Пилипчук С. Впровадження медіаосвіти на уроках української мови та літератури. *Збірник статей Восьмої міжнародної науково-методичної конференції «Критичне мислення в епоху токсичного контенту»*, м. Київ. 2020. С. 160–166.
60. Радьо Л. Ефективність використання сервісу LearningApps на підсумковому етапі уроків української літератури. *Новітні інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі: актуальні проблеми*. 2017. С. 15–19. URL: <http://surl.li/ieltr> (дата звернення: 02.02.2023).
61. Райбедюк Г. Вивчення творчості українських поетів-дисидентів : Навчально-методичний посібник. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2012. 540 с.
62. Райбедюк Г. Народ мій є, народ мій завжди буде!» (В. Симоненко): національний імператив поезії шістдесятників. *Філологічні діалоги*. С. 87–97. URL: <http://surl.li/ielrs> (дата звернення: 18.01.2023).
63. Романова Н. Психологічний портрет шістдесятництва крізь призму філософії екзистенціалізму. *Перша спроба. Студентська наукова творчість*. 2007. С. 44–48. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/7035/> (дата звернення: 09.01.2023).
64. Свищ Н. Психоаналітичний аспект інтимної лірики поетів-шістдесятників. «Філологічні діалоги»: *Збірник наукових праць на пошану Олександра Андрійовича Зарудняка з нагоди його ювілею*. 2012. С. 216–222.
65. Секо Я. Шістдесятники: у полоні поняттєвих конструкцій. *Україна-Європа-Світ : міжн. зб. наук. пр.* 2013. № 11. С. 28–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2013_11_5 (дата звернення: 15.12.2023).
66. Селевко Г.К. Сучасні освітні технології. Київ : Народна освіта, 2005. С. 104.
67. Семаньків М., Білусяк Б. Використання Інтернет-сервісів в навчальному процесі. URL: <http://itcm.comp-sc.if.ua/2018/semankiv.pdf>
68. Симоненко В. Лебеді материнства. Київ: Молодь, 1981. 343 с.
69. Симоненко В. Народ мій завжди буде. Київ : Веселка, 1990. 159 с.
70. Симоненко В. Ти знаєш, що ти – людина : вірші, сонети, поеми, казки, байки / упоряд. В. А. Гончаренко. Київ : Наук. думка, 1997. 268 с.

71. Симоненко В. У твоєму імені живу : поезії, оповідання, щоденник, записи, листи. 2-ге вид. Київ : Веселка, 2003. 382 с.
72. Симоненко В. Берег чекань. 2-ге вид. Київ : Сучасність, 1973. 307 с.
73. Суть: з якою метою? («За круглим столом» – Віталій Дончик, Володимир Панченко, Лукаш Скупейко). *Слово і Час*. 2012. № 12. С. 3–20. URL: <http://surl.li/ielsd> (дата звернення: 27.01.2023).
74. Тарнашинська Л. Іван Драч: «Народжуйте себе, допоки світу...». Література. Кінематограф. Політика : бібліогр. покажч. / упоряд.: Г. Волянська, А. Кухар. Ніжин : Основа, 2011. 532 с.
75. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво : профілі на тлі покоління (історико-літературний та поетикальний аспекти) : монографія. Київ: Смолоскип, 2010. 632 с.
76. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво як концепція «духу часу». *Roczniki Humanistyczne*. Lublin: Wyd-wo TN KUL, 2007. Т. LIV-LV. *Słowianoznawstwo*. S. 109–124. URL: <http://surl.li/ielsi> (Дата звернення: 18.12.2022).
77. Ткаченко А. О. Василь Симоненко : Нарис життя і творчості. Київ : Дніпро, 1990. 312 с.
78. Ткаченко А. О. Іван Драч. Нові імена в програмі з української літератури : Посіб. для вчителя / упоряд. В. Л. Неділько. Київ : Освіта, 1993.
79. Токмань Г. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2013. 312 с.
80. Файзулліна Г. Етнокультурні мотиви у творчості українських «шістдесятників». *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2016. XXXVII. С. 79–86.
81. Царьова Д. Формування літературної компетентності учнів: теоретичні й практичні аспекти проблеми. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагогі в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : Зб. матеріалів VI Міжнар. науково-практ. Інтернет-конф. Вінниця, 2022. С.55–61.

82. Череповська Н. Візуальна медіакультура: розвиток критичного мислення і творчого сприймання. К.: Міленіум, 2014. 117 с.
83. Чумак Т. Морально-етичні орієнтири творчості Бориса Олійника. *Scientific Collection «InterConf»*. 2022. № 124. С. 91–99. URL: <http://surl.li/ielsl> (дата звернення: 08.01.2023).
84. Чумак Т. Творча спадщина Бориса Олійника в національному вимірі. *Науковий журнал «Міжнародний філологічний часопис»*. 2022. Т. 13, № 3. С. 58–67. URL: <http://surl.li/ielss> (дата звернення: 08.01.2023).
85. Шугурова В. Особливості вивчення творчості Василя Симоненка. *Актуальні питання літератури і фольклору: збірник наукових праць студентів*. Суми, 2021. С. 39–46.
86. Щербань П. Дидактичні ігри у навчально-виховному процесі. Початкова школа. 2018. № 9. С. 18–21.
87. Юаньпен Г. Дискурс шістдесятництва в українській літературно-художній періодиці: журнал «Дніпро» : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2021. URL: <http://surl.li/ieltg> (дата звернення: 29.01.2023).
88. Юрова І. «Музичні мотиви в текстах поетів-шістдесятників (на матеріалі творчості В. Стуса, І. Драча, Л. Костенко). *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2014. № 21-22. С. 234–242.
89. Янів В. Українська родина в творчості Василя Симоненка. Окр. відб. Мюнхен, 1971. С. 184–213.
90. Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend. New York : Funk and Wagnalls Company, 1949. Vol. 1 : A-I. 1236 p.
91. Vinnichuk A. P., Krupka V. P. The problem of the author and lyrical hero in a poetic writing. *International scientific conference «The influence of culture and art on the value orientations of civilization in war and post-war times» : conference proceedings (August 30–31, 2022. Riga, the Republic of Latvia)*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. P. 105-107.